

ภาคผนวก ก
เอกสารอ่านประกอบ

หลักสูตรการ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์
แลพิมพ์พระราชทานแจกข้าราชการ
ในการพระราชพิธีตรุษสงกรานต์
พระพุทธศักราช 2457

ในสมัยปัจจุบันนี้ ใคร ๆ ก็ยอมทราบอยู่แล้วว่า การศึกษาจำเป็นมากกว่า
ในเวลาก่อน ๆ นี้เป็นอันมาก และมีตำราสำหรับสอนศิลปแลวิทยาแทบทุกอย่าง
เหตุฉะนั้นจึงทำให้คนบางจำพวกหลงไปว่า “รู้อะไรก็ไม่สู้รู้วิชา” และด้วยความหลงอันนี้
จึงเลยทำให้หลงเลยนึกต่อไปว่า ไม่ว่าจะทำการในหน้าที่ใด ๆ ข้อสำคัญมีอยู่อย่างเดียว
แต่เพียงจะพยายามให้ได้คะแนนมาก ๆ ทุกคราวที่สอบไล่ในโรงเรียน และให้ได้
ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบ แล้วพอออกจากโรงเรียนก็เป็นอันจะต้องพยายามทำอะไร
อีกต่อไป ทั้งลาภ ทั้งยศ ทั้งทรัพย์ จำจะต้องหลั่งมาไหลมาทีเดียว

บุคคลจำพวกที่คิดเห็นว่า วิชาเป็นแก้วสารพัดนึกเช่นนี้เมื่อเข้าทำการแล้ว ถ้า
มันไม่ได้รับตำแหน่งอันสูงเพียงพอแก่ที่ตนตีราคาของตนไว้ และลาภยศทรัพย์หลั่ง
ไหลมาไม่ทันใจก็บังเกิดความหลากหลายแล้วก็บังเกิดความไม่พอใจ เมื่อไม่พอใจแล้วก็
บังเกิดความริษยา เมื่อเกิดความริษยาขึ้นแล้วก็หมดความสุข

แท้จริงบุคคลจำพวกนี้ลืมนึก หรือไม่เคยนึกทีเดียวว่า มีสุภาษิตโบราณท่าน
ได้กล่าวไว้แล้วว่า “วิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” คำที่กล่าวไว้เช่นนี้ควรที่จะหวนคำนึงดู
บ้างว่า ท่านมุ่งความว่าอะไร? ท่านยอมมุ่งความว่า “วิชานั้นเปรียบเหมือนเครื่องแต่ง
ตัว ซึ่งใครมีทุนแล้วก็อาจจะหาแต่งได้เท่ากัน แต่ถึงแม้ว่าจะมุ่งหางหงส์พัดหน้าใส่ชฎา
ทอง ถ้าแม้ว่ารำไม่งาม เขาก็ไม่เลือกเอาเป็นตัววิหนาเป็นแน่ละ ถ้าคนเราต้องการแต่
วิชาอย่างเดียว เป็นเครื่องนำไปสู่ความเป็นใหญ่ ป่านนี้พวกครูบาอาจารย์ทุกคนต้องเป็น
คนใหญ่ คนโต ไปด้วยกันหมดแล้ว แต่แท้จริงศิษย์ที่คิดว่าครุมีถมไป ซึ่งถ้าจะว่าไป

แล้วไม่ควรที่จะเป็นไปได้ เพราะครูเป็นผู้สอนวิชาให้แก่ศิษย์ เหตุใดศิษย์จึงจะวิ่งไปดี กว่าครูเล่า ถ้าลองไตร่ตรองดูข้อนี้ให้ดีขึ้น จะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เพราะวิชาอย่างเดียว เสียแล้ว ต้องมีคุณวิเศษอื่นประกอบด้วยอีก คุณวิเศษเหล่านี้จะขอพรรณนาแต่พอเป็น สักเซป ดังต่อไปนี้

1. ความสามารถ

คำว่าสามารถนั้น มีบางคนก็เข้าใจกว้าง ๆ บางคนก็เข้าใจแคบ ๆ อย่างที่ แคบ คือ ใครทำการได้ดีเต็มตามวิชาที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็เรียกว่าเป็นคนที่มีความ สามารถเสียแล้ว แต่แท้จริงควรใช้คำว่า ชำนาญจะเหมาะกว่า เปรียบเหมือนช่างไม้ ช่างเหล็ก หรือช่างอะไร ๆ ที่ทำงานดี ๆ ก็หากกล่าวไม่ว่าเขาสามารถ มักกล่าวแต่ว่าฝีมือ ดี และผู้ที่ขี่ม้าขับรถเก่ง ๆ ก็หากกล่าวไม่ว่าเขาสามารถแต่ว่าเขาชำนาญ แต่ที่ผู้ที่ได้รอบรู้ วิทยาการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว และใช้ความรู้นั้นโดยอาการอันชำนาญ มักกล่าวกันว่า เขาสามารถ ซึ่งเป็นการส่งเสริมเกินกว่าที่ควรไปโดยแท้ อันที่จริงผู้ที่ได้เรียนการช่างไม้ จนทำการในหน้าที่ของเขาได้ดีทุกสถานแล้ว ไม่เลวไปกว่าผู้ที่ได้เรียนกฎหมายจนว่า ความได้นั้นเลย เป็นแต่ชำนาญการคนละอย่างเท่านั้น แต่ถ้าจะแปลคำสามารถให้กว้าง ออกไปต้องแปลว่า สิ่งซึ่งกระทำให้ความเป็นใหญ่มีมาแต่ผู้ที่มีอยู่ และจะแปลให้ดีกว่า นี้ก็ยาก เพราะความสามารถเป็นสิ่งซึ่งมิได้อยู่ในตำรับตำราอันใด และจะสอนให้แก่กัน ก็หาได้ไม่ ย่อมจะเป็นสิ่งซึ่งบังเกิดขึ้นในตัวบุคคลเอง หาใช่เพราะขึ้นโดยหาคะแนน มาก ๆ ในเวลาสอบไล่ในโรงเรียน หรือโดยได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบก็หามิได้ การแปลคำว่าสามารถแคบไปนั้นแหละ ทำให้เป็นเครื่องบำรุงความโทมนัสแห่งบุคคล บางจำพวกเป็นอันมาก คำว่าสามารถควรจะแปลเสียให้กว้างที่เดี๋ยวกว่า “อาจจะทำการ งานให้เป็นผลสำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาสเท่า ๆ กัน “ เช่นต่างว่า คนสองคน ได้เรียน หนังสือโรงเรียนเดียวกัน สอบไล่ได้ปาน ๆ กัน ได้ไปยุโรปด้วยกัน เรียนเท่า ๆ กันอีก และกลับพร้อมกันเข้ารับราชการพร้อมกันในหน้าที่คล้าย ๆ กัน แต่ครั้งเมื่อทำงานแล้ว คนหนึ่งรู้จักใช้วิชาของตนให้เหมาะแก่กาลเทศะและสมเหตุสมผล อีกคนหนึ่งต้องคอย ให้นายชี้หนทางให้ทำก่อนจึงทำ เช่นนี้นับว่าคนที่หนึ่ง เป็นผู้มีความสามารถมากกว่า คนที่สอง

ความสามารถนั้นแหละเป็นสิ่งที่ต้องการสำหรับคนที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคนไม่ว่าในหน้าที่ฝ่ายทหารหรือพลเรือน และเมื่อผู้ใหญ่เขาจะเลือกหา ผู้บังคับบัญชาคนเขาย่อมจะพึงเล็งดูความสามารถกว่าภูมิวิชา (ถ้าเขาคิดถูก) แต่ ผู้ใหญ่ที่หลงไปพึงเล็งแต่ภูมิวิชาเท่านั้นก็มี ซึ่งในไม่ช้าก็ต้องรู้สึกว่าการคิด เพราะผู้ที่มีวิชาแต่ไม่รู้จักใช้วิชานั้นให้เป็นประโยชน์จริง ๆ ไปได้แล้ว ก็ไม่ผิดอะไรกับวานร ซึ่งถือแก้วไว้ในมือแต่จะรู้ราคาแห่งแก้วนั้นก็หาไม่ได้

ดังนั้นก็เป็นอันสรุปความได้แล้วว่า ความสามารถเป็นลักษณะอัน 1 แห่งผู้บังคับบัญชาคน

2. ความเพียร

ความเพียรเป็นคุณวิเศษ ซึ่งนักปราชญ์โบราณ ท่านสรรเสริญกันนักจึงมีพุทธภาษิตปรากฏอยู่ว่า “ความเพียรเป็นเครื่องพาดนข้ามพ้นทุกข์” แต่ผู้ที่มีวิชาสมัยใหม่ นี้ ก็ไม่รู้สึกคุณวิเศษแห่งความเพียรอีกเหมือนกัน เพราะเหตุที่มีความเชื่อมั่นเสียแล้วว่า วิชาอาจจะพาดนไปถึงไหน ๆ ก็ได้ จึงไม่รู้สึกความจำเป็นที่จะต้องใช้ความเพียร โดยมากก็มักจะกล่าวว่า “ความเพียรเราได้ใช้แล้ว เราจึงได้มีวิชาความรู้ได้ถึงปานนี้ ถ้าเราไม่ได้มีความเพียรมาแล้ว เรายังคงเป็นคนโง่อยู่อย่างเดิมหรือ?” คำกล่าวเช่นนั้น เมื่อฟังดูเผิน ๆ และไม่ไตร่ตรองดูให้ดี บางทีก็หลงเห็นตามไปด้วย แต่แท้จริงที่กล่าวเช่นนั้นหาถูกไม่ การที่เรียนรู้อวิชานั้น เพราะอุตสาหะพยายามโดยเฉพาะชั่วแฉับหนึ่งต่างหากคือผู้กัดฟันทนลำบากเอาพักหนึ่ง พอให้สอบไล่ได้คะแนนสูง ๆ เพื่อหวังจะได้ความสุขในทางเกียรตร้านเท่านั้น ซึ่งจะเรียกว่าเพียรจริงไม่ได้ การวิ่งทางไกลเพียง 100 เมตร กับ การวิ่งทางไกลตั้งกิโลเมตรขึ้นไป นักเลงกีฬาเขาถือว่าฝึกกันอย่างใด ความอุตสาหะเรียนจนเพียงพอได้สอบไล่ได้กับการเพียรต่อไป แม้เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วก็ฝึกกันนั้นนั่น

คำว่าเพียรแปลว่า “กล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความยากและบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้ความอุตสาหะวิริยะภาพมิได้ลดหย่อน”

เมื่อแปลคำว่าเพียรเช่นนี้แล้ว ก็จะแลเห็นได้เสียแล้วว่า การเพียรไม่ได้เกี่ยว
แก่การมีวิชามากหรือน้อย และคนที่ไม่มีวิชาเลยก็อาจที่จะเป็นคนเพียรได้ และถ้าเป็น
คนเพียรแล้ว บางทีก็อาจที่จะได้เปรียบผู้ที่มิวิชาแต่ขาดความเพียรนั้นได้เป็นแน่แท้

ความจริงมีอยู่เช่นนี้ แต่ผู้ที่ติราคาคณะว่าเป็นคนมีวิชามักจะลืมนำสิ่งถึงข้อนี้
จึงไม่เข้าใจว่าเหตุใดผู้ที่มิวิชาน้อยกว่าตนจึงกลับได้ดีมากกว่า และลืมนึกไปว่าวิชานั้น
จะเป็นสมบัติโดยจำเพาะบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด หรือหมู่หนึ่งหมู่ใดเท่านั้นก็หาไม่ได้ วิชา
ความรู้ย่อมเป็นของกลางสำหรับโลกเป็นทรัพย์สินอันไม่มีเวลาสิ้นสุด และไม่มีผู้ใดในโลก
นี้จะกล่าวได้โดยว่าเรียนวิชาจบหมดแล้ว ผู้ที่เป็นนักปราชญ์แท้จริงไม่ว่าจะเป็นชนชาติ
ใดภาษาใด ย่อมจะรู้สึกอยู่ว่า คนเรายังเรียนรู้มากขึ้นก็ยิ่งจะแลเห็นแจ่มแจ้งขึ้นทุกทีว่า
ความรู้ของตนเองนั้นมีน้อยปานใด แต่ตรงกันข้ามผู้ที่โฆษณาภูมิความรู้ของตนอยู่เสมอ
โดยเข้าใจว่าตนเป็นผู้มีความรู้สูงนั่นแหละเป็นคนโง่โดยแท้ จึงไม่เข้าใจความจริงอย่าง
เช่นที่นักปราชญ์เขาเข้าใจ และอาศัยความเข้าใจผิดอันนั้นเอง จึงมิได้ชวนขวยสับไป
และด้วยเหตุนี้เอง ผู้ที่เขามิได้อวดรู้ เป็นแต่ตั้งความเพียรให้สม่ำเสมอไป จึงมักเดินทัน
และแข่งขันหน้าผู้มิวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

อนึ่ง ผู้ที่แสดงตนเป็นคนเพียรแล้ว ก็เหมือนแสดงให้ปรากฏว่า ถ้าแม้ได้รับ
มอบให้กระทำการในหน้าที่ใด ก็คงจะใช้อุตสาหะวิริยภาพโดยสม่ำเสมอ เพื่อทำกิจการ
นั้น ๆ ให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จด้วยดีจึงได้ ดังนี้ เมื่อผู้ใหญ่จะเลือกหาคนใช้ใน
ตำแหน่งผู้บังคับบัญชาคน จึงพึงเล็งหาคนเพียรมากกว่าคนที่มิแต่วิชา แต่เกียจคร้านหา
ความบากบั่นอดทนมิได้

3. ความมีไหวพริบ

ความมีไหวพริบเป็นลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องการสำหรับบุคคลที่จะใช้
ในหน้าที่บังคับบัญชา

ความมีไหวพริบเป็นสิ่งที่บังเกิดมีขึ้นในนิสัยแห่งบุคคลเอง จะหาตำรับ
ตำราใดสำหรับเรียนรู้ก็หาไม่ได้ และยากที่จะสอนกันได้ จะได้ก็แต่เพียงแนะนำหนทาง
ให้ฝึกฝนตนเองขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าไม่มีพื้นเดิมอยู่แล้วก็จะแนะนำก็หาเป็นผลดีจริงไม่

ความมีไหวพริบแปลว่า “รู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องมีใครเตือน ว่าเมื่อมีเหตุ เช่นนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติกรอย่างนั้น ๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการทั่วไปและรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลันทันท่วงที”

ความมีไหวพริบนั้น จะเป็นเพราะมีวิชาอย่างน้อยก็หาได้ เหตุฉะนั้นผู้ที่มีวิชา มากแต่บกพร่องในความมีไหวพริบแล้ว บางทีก็สู้คนที่วิชาน้อยกว่าแต่มีไหวพริบมาก กว่าหาได้ไม่คือถ้ามีเหตุซึ่งจำเป็นจะต้องทำการ โดยทันทีทันควันจะมีเวลามัวคั่นตำรับ ตำราอะไรที่ไหน ต้องรีบปฏิบัติกรไปให้ทันท่วงทีจึงจะไม่เสียการ

ผู้ที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคน เหมือนเป็นผู้ต้องคิดแทนคนมาก ๆ คือ จะเอาตัวรอดแต่โดยลำพังหาได้ไม่ ต้องพากันในบังคับบัญชาของตนรอดพ้นไปได้ด้วย และอาจจะต้องใช้ความคิดเช่นนี้โดยปัจจุบันทันด่วนบ่อย ๆ เหตุฉะนั้น ในการเลือกผู้ บังคับบัญชาคน จึงต้องพึงเล็งดูความมีไหวพริบของบุคคลนั้นด้วย

4. ความรู้เท่าถึงการ

คำว่า “รู้เท่าไม่ถึงการ” เขามักใช้เป็นคำติเตียนกันว่าเป็นความบกพร่อง เพราะฉะนั้นควรจะพิจารณาว่าความรู้เท่าถึงการนั้นแปลว่าอะไร?

แปลว่า “รู้จักปฏิบัติการให้เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง” ที่จะเป็นเช่นนี้ได้ก็ ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเลือกว่าจะปฏิบัติกรอย่างไรจึงจะเหมาะสมแก่เวลาและที่ ให้สมเหตุสมผล จึงจะเป็นประโยชน์ดีที่สุด อันความคิดในทางการใด ๆ ถึงแม้ว่าจะดีปานใดก็ตาม แต่ ถ้าใช้ไม่เหมาะสมแก่เวลาคือทำก่อนถึงเวลาอันสมควรหรือภายหลังเวลาอันควรก็อาจที่จะ ไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควรได้รับ หรือกลับกลายเป็นผลร้ายไปก็ได้ เช่นต่างว่าเราคิดจะนำ ผลเดินไปทางหาดทรายอันหนึ่ง ซึ่งเป็นทางลัดตัดไปถึงที่ซึ่งจะเอาชัยแก่ข้าศึกได้ ดังนี้ นับว่าเป็นความคิดอันดีโดยแท้ แต่ถ้าต่างว่าทางหาดนั้น เผอิญมีเวลาที่ได้สะดวก แต่ใน ขณะที่น่าลงแห่งที่เดียวเท่านั้นละนี้ แม้เราเดินไปในขณะเมื่อน้ำยังมีทันลงมากพอ หรือ รุ่งโรไปจนน้ำกลับขึ้นเสียใหม่อีกแล้วก็คงจะไปไม่ได้ หรือได้ก็แต่โดยต้องเสียสัมภาระ บ้าง ดังนี้ นับว่าเลือกเวลาไม่เหมาะสม เลยทำการซึ่งแท้จริงเป็นความคิดดีนั้น ไม่ตลอด ไปได้ ส่วนการเลือกที่ใช้เหมาะก็คล้าย ๆ กัน เช่นจะคิดจะสร้างป้อมอย่างแน่นหนา

และเต็มไปด้วยปิ่นหนัก ๆ ลงในที่ชายเลน ป้อมที่แท้จริงเป็นของดีก็จะกลับกลายเป็นของที่ใช้ไม่ได้ไป ดังนี้เป็นต้น

ความรู้เท่าถึงการนี้ จะมีตำรับตำราหรือครูบาอาจารย์สอนได้ก็หาไม่ อย่างดีที่สุดที่พอจะศึกษาได้ก็โดยอาศัยความอุตสาหะพากเพียรจดจำแบบอย่างของผู้อื่น ซึ่งเขาได้ปฏิบัติมาแล้วในเวลาและที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น แต่ที่จะวางใจยึดถืออยู่แต่แบบแผนเท่านั้นก็ไม่ได้ เพราะถ้าหากว่าไปประสบเหตุการณ์ซึ่งมิได้มีอยู่ในแบบแผนแล้ว ก็จะจนใจไม่รู้ที่จะทำอะไรเสียอีก จึงเป็นอันต้องอาศัยความไหวพริบในตัวเองประกอบด้วย จึงจะเป็นผู้รู้เท่าถึงการอย่างสมบูรณ์

5. ความซื่อตรงต่อหน้าที่

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญสำหรับคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย และจะเป็นผู้ตั้งหรือผู้รับคำสั่งก็เหมือนกัน เมื่อเป็นสิ่งสำคัญเช่นนี้แล้ว ก็เป็นที่น่าประหลาดใจที่สุดที่ผู้คนโดยมากเข้าใจข้อนี้น้อยเต็มที

ถ้าจะถามว่า ความซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่าอะไรบางทีจะได้รับคำตอบต่าง ๆ กันอย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว บางคนก็น่าจะตอบว่า “ไปออฟฟิศทุกวันตรงตามเวลา ไม่ขาดและไม่ช้า” ซึ่งก็ต้องขอมว่าเป็นอันใช้ได้ส่วนหนึ่งแต่จะต้องขอลงถามต่อไปว่า เมื่อไปถึงออฟฟิศแล้วนั้นไปทำอะไร? ถ้าเพียงแต่ไปนั่งสูบบุหรี่คุยกับเกลอถึงเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีการนินทานายของตัวเองหรือนินทาคนอื่นเป็นต้น หรืออ่านหนังสือพิมพ์ หรือเขียน “คอร์เรสปอนเดนซ์” ส่งไปลงหนังสือพิมพ์คำคนเล่น ดังนี้นับว่าไม่ใช่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เพราะที่ออฟฟิศไม่ใช่ที่สำหรับไปนั่งคุยกับเพื่อนหรือสำหรับคำคนเล่น ที่ออฟฟิศเป็นที่สำหรับทำงานการ และถ้าไปออฟฟิศไม่ได้ทำงานแล้วก็เท่ากับไม่ได้ไป เพราะฉะนั้นถ้าจะยกเอาการไปออฟฟิศทุกวันเป็นพยานแห่งความซื่อตรงต่อหน้าที่เพียงพอแล้วหาไม่ได้ ต้องประกอบกับไปทำการงานเป็นประโยชน์โดยตรงตามหน้าที่ด้วยจึงจะใช้ได้

บางคนก็อาจจะตอบว่า “ซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่าไม่โกงเงินหลวง” ซึ่งนับว่าเป็นคำตอบที่ใช้ได้เหมือนกัน แต่จะรับรองว่าถูกต้องบริบูรณ์ก็ยังไม่ได้อีก เพราะเป็น

แต่เว้นจากการฉ้อโกงเท่านั้น จะถือได้ว่าได้ทำการอะไรให้เป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ และถ้าจะถือเอาการเว้นจากโกงเป็นความชอบแล้ว ก็จะมีต้องถือต่อไปด้วยหรือว่าการโกงนั้นเป็นของปกติ? จำจะต้องถือเช่นนั้นจึงจะยกความไม่โกงขึ้นเป็นความชอบได้ เพราะการทำความชอบต้องแปลว่าทำดีผิดปกติ ก็อันที่จริงการที่ไม่โกงนั้น เพราะความละเอียดแก่บารปหรือกลัวบารป หรืออย่างต่ำลงไปอีกหน่อยก็เพราะกลัวติดคุกต่างหาก เพราะฉะนั้นการที่รักษาตัวของตัวจะเรียกว่าทำความชอบอย่างไร ต้องเรียกแต่ว่าประพฤติเสมอตัวอยู่เท่านั้น

ถ้าจะตอบที่ดีที่สุด ควรตอบว่า “ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือตั้งใจกระทำการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นโดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้ความอุตสาหะวิริยะภาพเต็มสติกำลังของตน ด้วยความมุ่งหมายให้กิจการนั้น ๆ บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จโดยอาการอันงดงามที่สุดที่จะพึงมีหนทางจัดไปได้”

ตามที่กล่าวมานี้ คุณก็ไม่สู้จะเป็นการยากเย็นอันใดแต่ถึงกระนั้นก็ยังมีคนอยู่บางคนซึ่งไม่สามารถจะปฏิบัติเช่นนี้ได้ โดยมากมักเป็นเพราะเหตุที่ตีราคาตนแพงกว่าที่ผู้อื่นเขาคิด เช่นเขามอบให้กวาดเฉลียง ถ้าจะตั้งใจกวาดไปให้ดีจริง ๆ ก็จะได้ดี แต่ที่เขาเป็นเช่นนั้น กลับเห็นไปเสียว่าถ้าแม่ได้เลี้ยงชะมัดก็จะดี แล้วก็เลยไปคิดฟุ้งซ่านแต่ในการเลี้ยงชะมัดซึ่งมิใช่หน้าที่ ละทิ้งการกวาดเฉลียงซึ่งเป็นหน้าที่ของตนแท้ ๆ นั้นเสีย คราวนี้ต่างว่ายายให้ไปทำหน้าที่เลี้ยงชะมัดตามปรารถนาพอใจหรือ? เปล่าเลย โพลไปคิดถึงการรดต้นไม้ ถ้าเปลี่ยนให้ไปทำการรดต้นไม้ก็โพลไปคิดถึงการกวาดกระไดไชรุ ท่ออะไรต่ออะไรไปอีก บุคคลที่เป็นเช่นนี้ เป็นตัวอย่างอันแท้แห่งผู้ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เปลืองสมองซึ่งเอาไปใช้ในสิ่งซึ่งไม่ใช่กิจของตนเลย ผู้ที่ซื่อตรงต่อหน้าที่แท้จริงแล้ว เมื่อรับมอบให้ทำการอะไรก็ต้องตั้งใจตั้งหน้าทำการอันนั้นไปอย่างดีที่สุด ปล่อยให้หน้าที่ผู้ใหญ่ว่าเขาวิจิตรว่า ความสามารถจะเหมาะสมเพียงเท่านั้น หรือจะพอขยับเขยื้อนเลื่อนขึ้นทำงานไปทำงานในตำแหน่งที่สูงกว่านั้นขึ้นไป ถ้าผู้ใดประพฤติให้ซื่อตรงต่อหน้าที่เช่นกล่าวมาแล้วนี้ นับว่าเป็นที่ควรวางใจให้ทำการในหน้าที่สำคัญได้ เพราะเชื่อได้ว่าหน้าที่อะไรที่มอบให้ทำคงไม่ละทิ้ง

6. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป

ข้อนี้เป็นคุณวิเศษสำคัญอันหนึ่งซึ่งทำให้เป็นที่นิยมแห่งชนทั่วไป เว้นเสียแต่คนโง่จึงจะเห็นเป็นความโง่ และคนโง่เห็นเป็นโอกาสสำหรับโง่

คนเราไม่ว่าจะเป็นคนสำคัญปานใด ย่อมต้องอาศัยกำลังผู้อื่นในกิจการบางอย่าง จึงมีสุภาษิตโบราณกล่าวได้ว่า “ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า”

เมื่อความจำเป็นมีอยู่เช่นนี้แล้ว จึงต้องคำนึงว่าจะทำอะไร จึงจะได้ใช้กำลังของผู้อื่นนั้นโดยความเต็มใจของเขา?

วิธีที่บุคคลเลือกใช้นั้น ย่อมมีต่าง ๆ กัน แล้วแต่สติดีของคน และผู้ที่ต้องการจะอาศัยกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ก็จำหน่ายทรัพย์เป็นสินจ้าง หรือเป็นสินบน หรือเป็นเครื่องล่อใจ หรือเป็นของกำนัล สุดแท้แต่ลักษณะแห่งบุคคลที่ต้องการกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีอำนาจ และเป็นคนที่โง่หน่อย ก็ใช้แต่อำนาจและอาญาบังคับผู้น้อยให้ทำตามใจตน แต่ถ้าฉลาดหน่อยก็ใช้ขอ หรือล่อด้วยเปิดหนทางให้ได้รับผลประโยชน์พิเศษ

ถ้าเป็นผู้ที่ถือตนว่ามีสติปัญญา ก็ใช้สติปัญญาหลอกลวงโดยอาการต่าง ๆ นี้คือแบบบุคคลจำพวกที่เรียกกันว่า “นักรู้การเมือง” (โปลิติค) ซึ่งมักใช้วาจา และโวหารลวงให้ตายใจแล้วจึงจะใช้ผู้อื่นเป็นเครื่องมือหรือลงที่สุดก็ “เตี้ย”

ถ้าเป็นผู้มีน้อย ไม่มีทรัพย์และอ่อนในความสามารถและต้องการกำลังช่วยเหลือของผู้ใหญ่ก็มักใช้วิธีสอพลอซึ่งตามสมัยใหม่ชอบใช้เรียกกันว่า “ป.จ.” แต่ซึ่งแท้จริงไม่ตรงศัพท์เลย เพราะการประจบอาจจะกระทำได้โดยความตั้งใจซื่อตรง คือตั้งใจเพียงแสดงความอ่อนน้อมยอมอยู่ในถ้อยคำหรือให้ใช้สอย เพราะความภักดีฉันทที่เข้ากับเจ้า บ่าวกับนาย บุตรกับบิดามารดา หรือศิษย์กับครูดังนี้ จะปรับเอากับความชั่วร้ายอย่างไร เป็นของธรรมดาต่างหาก แต่ส่วนการ สอพลอนั้น มีความมุ่งหมายชั่วเป็นพื้นอยู่ คือรู้แล้วว่าความสามารถของตนย่อมเขา จึงเอาปากหวานเข้าแทนเพื่อช่วยพาตนไปสู่ที่ซึ่งตนเองมีอาจจะถึงได้โดยอาศัยความสามารถของตนโดยลำพัง เมื่อความเป็นจริงเป็นอยู่เช่นนี้แล้ว ผู้ที่ได้ดีเพราะสอพลอนั้น จะได้ดียั่งยืนอยู่ก็หาไม่ได้เพราะเมื่อความ

สามารถไม่พอแก่หน้าที่แล้วก็จะทำการไปไม่ตลอดเป็นแน่แท้ ส่วนผู้ที่มักบ่นติเตียนคนสอพลอนั้นบางคนก็บ่น เพราะเกลียดชังคนที่ไม่ซื่อตรงจริง ๆ แต่ถ้าคำบ่นนั้นมีอยู่ว่า “เราเองมันสู้เขาไม่ได้ เพราะเราไม่รู้จัก ป.จ.” เช่นนี้ไซ้ริ ต้องเข้าใจได้ทีเดียวว่าบ่นเพราะความริษยา และถ้าต้องริษยาแล้ว ก็แปลว่าขาดความเชื่อถือในความสามารถของตนเองเสียแล้ว จึงรู้สึกแค้นว่าแพ้เปรียบคนสอพลอ ซึ่งดีแต่พูดเท่านั้น ก็เป็นอันว่าตนเองก็คงดีแต่พูดเท่านั้นเหมือนกัน และที่แค้นเคืองก็เพราะตนเองไม่มีโอกาสที่จะสอพลอได้บ้างเท่านั้น ผู้ที่มีความสามารถจริง เป็นคนดีจริงอย่างบริบูรณ์อยู่แล้ว ไม่ต้องวิตกอย่างไร ๆ ก็คงต้องมีผู้เลเห็นความดี เพราะฉะนั้นการบ่นอิจฉาริษยาพวกสอพลอ ก็ไม่เป็นการจำเป็นอะไรเลย

ที่จริงหนทางดีที่สุดที่จะดำเนินไปเพื่อให้เป็นที่นิยมแห่งคนทั้งหลายมีอยู่ คือ ความประพฤติซื่อตรงต่อคนทั่วไป รักษาตนให้เป็นคนควรเขาทั้งหลายจะเชื่อถือได้โดยรักษาวาจาสัตย์ พูดอะไรเป็นนั้น ไม่เหินหันเปลี่ยนแปลงคำพูดไปเพื่อความสะดวกเฉพาะครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง ไม่คิดเอาเปรียบใครโดยอาการอันเขาจะจับแข่งไม่ได้ ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่หาดีใส่ตัวหาชั่วใส่เขา เมื่อผู้ใดมีไมตรีต่อก็ตอบแทนด้วยไมตรีโดยสม่ำเสมอ ไม่ใช่ความรักใคร่ไมตรีซึ่งผู้อื่นมีแก่เรานั้นเพื่อเป็นเครื่องประหารเขาเองหรือใคร ๆ ทั้งสิ้น

ความประพฤติซื่อตรงต่อคนทั่วไปเช่นนี้ ปราชญ์ทุกชาติทุกภาษาย่อมยกย่องว่าเป็นคุณวิเศษอันหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะแห่งผู้เป็นใหญ่แท้จริง และถึงผู้ที่ยังอยู่ในตำแหน่งผู้น้อย ถ้าประพฤติได้เช่นนี้ก็ย่อมเป็นศรีแก่ตน ทำให้คนนิยมรักใคร่ และให้ผู้น้อยเมตตากรุณาเป็นอันมากเหมือนกัน

7. ความรู้จักนิตยคน

ข้อนี้เป็นของสำคัญสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่จะต้องปฏิบัติกิจการติดต่อกับผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย

ถ้าเป็นผู้น้อย เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาและสังเกตให้รู้นิสัยของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน ต้องรู้ ความคิดความเห็นเป็นอย่างไร ชอบทำการงานอย่างไร ชอบหรือชังอะไร เมื่อทราบแล้วก็อาจที่จะวางความประพฤติและการงานของตนเองให้

ต้องตามอัยยาศัยของผู้ใหญ่นั้นได้ ที่แนะนำเช่นนี้มีใช้แปลว่าให้สอพลอ เป็นแต่ให้
ผ่อนผันให้เป็นการสะดวกที่สุดแก่การเท่านั้น การที่สอพลอนั้นไม่จำเป็นเลย แต่การ
ที่จะอวดดีกระด้างกระเดื่องเพื่อแสดงความฉลาดหรือความสามารถของตนเอง ก็ไม่
จำเป็นเหมือนกันและหาใช่หนทางที่ปราชญ์สรรเสริญไม่ ตรงกันข้ามปราชญ์ย่อม
สรรเสริญผู้ที่รู้จักเก็บตัวจึงได้จัดเอา “มัทว” เข้าไว้เป็นธรรมอัน 1 ใน ธรรมทั้ง 10 ซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินจะต้องทรงปฏิบัติเป็นนิตย ผู้ที่รู้จักอ่อนน้อม ย่อมเป็นที่รักใคร่และ
เมตตาแก่ผู้ใหญ่ และถ้าประพฤตินั้นเป็นคนอ่อนน้อมอยู่โดยปกติแล้ว ถึงว่าจะพุดจา
ทักทวนทักท้วงผู้ใหญ่บ้างในทางที่ถูก ผู้ใหญ่ก็โกรธไม่ได้เลย

ถ้าตนเป็นผู้ใหญ่ มีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาคนมาก ๆ การรู้จักนิตยคนก็ยัง
เป็นการจำเป็นยิ่งขึ้น เพราะคนเราไม่ใช่ฝูงแพะฝูงแกะ ซึ่งจะดื้อนไปได้โดยใช้ร้อง
“ฮุย ๆ” หรือเอาไม้ไล่ตี บางคนก็ชอบขู่ บางคนก็ชอบปลอบ เพราะฉะนั้นจะใช้แต่ขู่
อย่างเดียวหรือขอยอย่างเดียวหาได้ไม่

นิตยของคนต่างชาติก็มีต่างกัน เพราะฉะนั้นจะใช้บังคับบัญชาด้วยแบบแผน
อย่างเดียวกันทั้งหมดหาเหมาะไม่ คนสมัยใหม่มักหลงในข้อนี้อยู่เป็นอันมากและมักพอ
ใจเอาแบบอย่างของต่างประเทศมาใช้ในการบังคับบัญชาคนไทย ตามที่เป็นมาแล้วและ
ยังเป็นอยู่เป็นอันมาก ข้างฝ่ายทหารมักเอียงไปข้างแบบเยอรมัน ก็คือคิดจะเอาแต่อำนาจ
บังคับตะบมไปเพราะครุฑทหารบกเป็นเยอรมัน แต่คนไทยเรานิยัตยพิศกับคนเยอรมันจึง
ไม่ชอบการถูกบังคับอย่างนั้น ชอบให้อาใจบ้าง พุดกันดี ๆ บ้าง ไม่ต้องคู่อื่นไกล คู่แต่
บ่าวในบ้านก็พอแล้ว บ่าวไทย ๆ เราารู้สึกคนว่าเป็นเพื่อนกับนายมากกว่าบ่าวฝรั่งเป็นอัน
ยาก เพราะฉะนั้นจึงหาคนไทยยอมเป็นลูกจ้างฝรั่งได้ยาก ก็แต่บ่าวในบ้านยังเห็นตัว
เกือบเท่ากับนายเสียแล้ว ฉะนั้น พลทหารหรือจะยอมเห็นตัวเร็วกว่านายทหาร ถ้าจะว่า
ไปด้วยชาติกำเนิด นายทหารหลายคนก็ได้มีตระกูลสูงกว่าพลทหารเลย ที่ดีกว่าก็แต่
ในส่วนวิชาซึ่งได้เรียนรู้มากกว่ากันเท่านั้น ความรู้สึกเช่นนี้ย่อมมีอยู่เป็นแน่นอนในใจ
แห่งคนไทยโดยมาก สมด้วยพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งได้ทรงไว้เป็นคำโคลงว่า

○ ผุ่ชนกำเนคคาลัย	คลิ่งกัน
ใหญ่ยอมเพศพิวพรรณ	แพกบ้าง
ความรู้้อจเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วคิกระด้าง	อ่อนแก้ฤาไหวฯ

เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้ ทางที่ดีที่สุดที่ผู้บังคับบัญชาทหารจะทำได้ คือ ต้องแสดงตนเป็นเพื่อนทหารและเป็นข้าราชการด้วยกันกับพลทหาร มีหน้าที่จะต้องทำราชการอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างกันแต่ด้วยตำแหน่งหน้าที่คือ หน้าที่นายทหารจะต้องใช้วิชาความรู้เพื่อนำพลทหารไปสู่ที่ชัยชนะ หน้าที่พลทหารจะต้องตามไปและตั้งใจต่อสู้ราชศัตรูจนสุดกำลัง เพื่อหวังเอาชัยชนะ เมื่อต้องอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เช่นนี้ การที่จะให้มีข้อบาดหมางหรือเกลียดชังซึ่งกันและกันหาควรไม่

แต่การที่จะใช้ความอะลุ่มจนเกินไป ตามใจผู้น้อยทุกประการไปก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน ผู้ที่ใช้ความอะลุ่มมักเข้าใจว่าถ้าทำเช่นนั้นคนจะรักใคร่มาก แท้จริงกลับกลายเป็นทำให้คนดูถูกและไม่ยำเกรง และเมื่อถึงเวลาที่จะบังคับจริง ๆ จัง ๆ บ้างก็เลยบังคับไม่ได้

การอะลุ่มมีอยู่ในหมู่พลเรือนมากกว่าทหาร เพราะในทางการพลเรือนได้อังกฤษเป็นครูเป็นพื้น และวิธีบังคับบัญชาการพลเรือนอังกฤษเขาใช้วิธีตามใจผู้น้อยมากอยู่ แต่ที่จริงของเราออกตามใจเกินครูไปเสียอีก จนการงานอะไร ๆ แทบจะสำเร็จเด็ดขาดอยู่ที่ผู้น้อยทั้งสิ้น ผู้ใหญ่อยู่ข้างจะเกรงใจผู้น้อยมาก คอยแต่เงี้ยวฟังผู้น้อยอยู่เสมอ ข้อนี้เอง ทำให้ผู้น้อยได้ใจ เมื่อผู้ใหญ่สั่งหรือวางการอะไรที่ไม่พอใจแล้ว ก็ชอบนิทาว่าให้ หรือร้ายกว่านั้น เขียนหนังสือ “คอร์เรสปอนด์เคนซ์” ส่งไปลงพิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์ หรืออย่างเลวที่สุดถึงบัตรสนเท่ห์ว่าให้คือ ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นของที่เสียวินัยและแบบแผนในราชการทั้งสิ้น และเสื่อมเสียอำนาจและเกียรติยศของราชการ เปิดช่องให้ผู้น้อยเขี่ยหยันหรือดูถูกได้ ทั้งทำให้เขาติเตียนได้ว่า ไทยเราช่างไม่มีความปรองดองในหมู่กันเองเสียเลย

การที่ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้น้อยกระแฉกใจเข้าใจหน้าที่ของตนคิดได้ถึง ปานนี้ ก็เพราะผู้ใหญ่ได้ใช้วิธีอะลุ่มกินไปนั้นมาเสียช้านานแล้ว ถ้าได้ใช้การรักษาวินัย เสียบ้างตั้งแต่แรกแล้วก็จะไม่เป็นไปได้ถึงเพียงนี้ นี้ได้ไปถือเอาธรรมเนียมอังกฤษ ซึ่ง เหมาะแก่กันิสัยอังกฤษ มาใช้กับคนไทยซึ่งไม่เหมาะกับกันิสัยไทย จึงได้ไม่เรียบร้อย การ ขอมให้คนต่างคนมีความเห็นส่วนตัวได้นั้นเหมาะสำหรับกันิสัยอังกฤษ เพราะเขาเป็นผู้ที่ รู้จักกาลเทศะ ดังจะแสดงให้เห็นปรากฏได้ คือ ในขณะที่บ้านเมืองเขาสงบศึก เขา แบ่งเป็น 4 คณะ ต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษและว่ากันต่าง ๆ แต่พอเมื่อเกิดสงครามขึ้นแล้วติ เขาทั้งความแค้นแค้นกันได้หมดรวบกับปลิดทิ้ง ในเวลานี้ไม่มีก๊กไม่มีคณะ มีแต่ชาติ อังกฤษ ซึ่งคิดตรงกันหมด ส่วนไทยเรามีกันิสัยคิดกับอังกฤษคิดเห็นไม่ได้้อย่างเดียวกัน และเข้าใจไม่ได้ว่า การที่ทู่เมียงกันนั้นเขากระทำแต่เมื่อเป็นเวลาว่าง เข้าใจว่าเมื่อยอม ให้แบ่งกันเป็นก๊กเป็นพวกแล้วก็แปลว่า เป็นอันแบ่งกันอยู่เช่นนั้นตลอดเวลา และถึงแม้ ชาติไทยเราจะถึงที่คับแค้นปานใด ก็คงจะยังอนุญาตจะให้ได้ต่อไทยเชือดคอกันได้ตาม อำเภอใจบุคคลทั้งสิ้น เมื่อความเข้าใจคิดมิได้เช่นนี้แล้ว ก็เป็นเครื่องแสดงให้แลเห็นชัด อยุ่ว่าการคะเนกันิสัยคนคิด อาจที่จะให้ผลร้ายได้เป็นอันมาก

เหตุฉะนี้หวังใจว่า ต่อไปเบื้องหน้าผู้ที่มีหน้าที่บังคับบัญชา ทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนจะเอาใจใส่ในทางสังเกต และรู้จักกันิสัยคนที่ดียิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว เพราะเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่จะรู้สึกโดยทั่วกันว่า เมืองเรตคอยู่ในที่ลำบากยากยิ่งกว่าแต่ ก่อนเป็นอันมาก จะปล่อยตามบุญตามกรรมไปเช่นก่อนหาได้ไม่

8. ความรู้จักผ่อนผัน

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งปฏิบัติให้เหมาะได้ยากกว่าที่คาดหมายเพราะ ฉะนั้นจึงมีผู้ที่ปฏิบัติให้ดีจริง ๆ ได้น้อยนี้ผิดกันอยู่เป็น 2 จำพวก คือ จำพวกหนึ่งเห็นว่าการผ่อนผันเป็นสิ่งซึ่งจะทำให้เสียระเบียบทางการไป จึงไม่ยอมผ่อนผันเลย และแปล คำผ่อนผันว่า “เหลวไหล” เสียทีเดียว อีกจำพวกหนึ่งเห็นว่าการใด ๆ ทั้งปวงควรจะ คิดถึงความสะดวกแก่ตัวเองและบุคคลในบังคับบัญชาของตนเป็นที่ตั้ง จึงยอมผ่อนผัน ไปเสียทุกอย่าง จนเสียทั้งวินัยทั้งแบบแผนและหลักของการที่เดียวก็มี ทั้ง 2 จำพวกนี้เข้าใจผิดทั้ง 2 จำพวก

จำพวกที่หนึ่ง ซึ่งอ้างตนว่าเป็นคนเคร่งในทางรักษาระเบียบแบบแผนนั้น แท้จริงถ้าไตร่ตรองคุตักหน้อยคงจะต้องแลเห็นได้ว่า การที่จะไปผ่อนผันเสียเลยนั้น บางคราวอาจจะทำให้คนได้ผลหย่อนไป หรือถึงแก่เสียการทีเดียวก็ได้ คุณแต่เถนตรงคือการที่แกตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ว่าจะเดินให้ตรงเสมอไม่เลี้ยวเลยนั้น ที่จริงความตั้งใจของแกก็ดี แต่เพราะแกไม่ยอมผ่อนผันเลย พอแกเดินไปเจอระดับตาลขวางอยู่กลางทางและต้นตาลมันก็ไม่หลีกทางให้แก แกก็ปีนขึ้นไปจนต้องไปโหนโตนงเตงเป็นลิงอยู่ และในที่สุดกว่าจะลงได้ ก็เป็นเหตุให้ความขี้ขางต้องเสียวข้างไปตัวหนึ่ง และคนหัวล้านต้องตายถึง 4 คน เพราะตาเถนตรงแกคือไม่ยอมหลีกต้นตาล ต้นเดียวไม่ใช่หรือ? การที่แกจะเดินหลีกต้นตาลไปต้นเดียวเท่านั้นไม่เห็นจะเป็นการเสียหายมากมายอะไรเลย เพราะถ้ายังคงปรารถนาจะเดินตรงไปอีกก็ยังสามารถไปได้อีกก็ยังไม่เป็นเรื่องเลย เรื่องนิทานเถนตรงนี้เป็นตัวอย่างอันดีแก่ผู้ที่ไม่ยอมผ่อนผัน และควรคนที่อวดตนอยู่ว่าเป็นคนถือระเบียบเคร่งนั้น จะกำหนดจดจำใส่ใจไว้บ้างจะดีกระมัง

หรือว่าจะเห็นเรื่องนิทานเถนตรง เป็นเรื่องเขาแต่งเล่น จะไม่พอใจถือเอาเป็นตัวอย่างก็ขอให้ลองนึกดูถึงทางการงานจริง ๆ บ้างก็ได้ เช่นในตำรายุทธวิธีมีกำหนดไว้ว่า ในเวลาที่ยกเข้าโจมตีข้าศึก ในแนวรบขยายแตรระยะห่างจากกันเท่านั้น ๆ ก็ถ้าต่างว่าที่มันไม่มีพอจะขยายหรือถ้ายขยายแล้วจะไม่มีที่กำบังตัวทหาร จะไม่ผ่อนผันบ้างทหารมิถูกปืนตายเปล่าหมดหรือ?

ข้างฝ่ายจำพวกที่สอง ซึ่งเห็นความผ่อนผันเป็นของสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นนั้น ก็เหมือนคนซื้อลาในเรื่องนิทานอิสป-ปกรณัม ซึ่งเล่าเรื่องไว้ว่า ชายผู้หนึ่งไปซื้อลามาได้แล้วให้ลูกชายขึ้นขี่ลาเดินไปบ้าน พบคนเดินสวนทางไปเขาพูดกันว่า “ดูแน่ เด็กออกโตแล้วขึ้นไปขี่ลา ปล่อยให้พ่อต้องเดินเหนื่อยอยู่ได้” พ่อก็ไล่ให้ลูกลงแล้วตัวขึ้นขี่ลาเอง พบคนสวนไปอีกเขาพูดกันว่า “ดูแน่ตานั่นใจคำจริง ๆ ปล่อยให้เด็กเดินไปได้ แกขี่ลาเสียคนเดียว” พ่อก็เรียกลูกขึ้นไปขี่ลาด้วย จนไปพบคนเดินสวนไป อีกเขาพูดว่า “ดูแน่ คนอะไรไม่รู้ช่างไม่รู้จักรูณาแก่สัตว์เลย ลาตัวนี้คนเดียวเดินขึ้นไปขี่อยู่ได้เป็น 2 คน” ทั้งพ่อทั้งลูกเลยลงจากหลังลาช่วยกันหามลาไปบ้าน พอถึงบ้านคนเขาก็หัวเราะกันกรินร้อกว่า “แน่, ดูอ้ายบ้าคุณี่สิ เอาลาเป็นนาย” เรื่องนี้พอจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นได้ว่า

การผ่อนผันตะบันไปนั้นไม่มีผลดีอันใด และในที่สุดก็มีแต่จะถูกเขาหัวเราะเยาะให้เท่านั้น

9. ความมีหลักฐาน

ข้อนี้เป็นข้อซึ่งน่าจะเข้าใจยาก แต่คุณก็มีคนเข้าใจน้อย หรือจะเป็นเพราะไม่มีใครจะได้สนใจใคร่ตรองนักก็อาจจะเป็นไปได้ แท้จริงความมีหลักฐานเป็นคุณวิเศษอัน 1 ซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยบุคคลให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่อันมีความรับผิดชอบ และเมื่อได้รับแล้วจะเป็นเครื่องช่วยให้ได้มั่นคงอยู่ในตำแหน่งนั้นต่อไปอีกด้วย

คำว่าหลักฐานนี้คืออะไร?

บ้างก็แปลกันว่ามีเชื้อชาติสกุล บ้างก็แปลกันว่า มีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์ บ้างก็ว่ามีวิชาความรู้พอที่จะเลี้ยงตัวได้

ก็ถ้าเช่นนั้นผู้ใดที่เพิกขบพร่องในสถานนั้น ๆ มิเป็นอันไม่มีที่หวังได้เลย หรือว่าจะเป็นผู้มีหลักฐาน? ไม่ใช่เช่นนั้นเลย จริงอยู่ ชาติสกุล ทรัพย์สินสมบัติและวิชาเป็นแต่เครื่องประกอบเป็นอติเรกกลาก และผู้ที่มิชาติสกุลสูงหรือผู้มีทรัพย์สินสมบัติ หรือมีวิชา แต่ถ้าไม่มีหลักฐานมั่นคงจริงจัง ๆ แล้ว ก็อาจที่จะต้องตกต่ำหรือถึงแก่ความพินาศได้ ถ้าเช่นนั้นหลักฐานคืออะไรเล่า? ตอบได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้:-

(1) มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง คือไม่ใช่เที่ยวเกรเกเส แอบนอนซุก ๆ ซอก ๆ หรือเปลี่ยนย้ายจากที่โน้นเป็นที่นี้เป็นหลักลอย บ้านที่เป็นสำนักนั้นถึงแม้คนจะมีได้เป็นเจ้าของก็ไม่ใช่เป็นข้อเสื่อมเสียเกียรติยศอันใด จะอาศัยอยู่กับบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ หรือมูลนายอะไรก็ตาม แต่ต้องอยู่ให้เป็นที่เป็นทาง พอเมื่อมีความจำเป็นบังเกิดขึ้น ก็ให้เขาตามพบเป็นพอแล้ว ถ้าไปเที่ยวระหะระหนออยู่หลายแห่ง โนนบ้างแห่งนี้บ้าง ถึงแม้ว่าจะคุยว่าเป็นโสดแก่ตนไม่มีใครเป็นนายก็จริง แต่ต้องไม่ลืมว่า พวกคนจรจัดที่มันไปเที่ยวนอนอาศัยศาลาวัดมันก็เป็นโสดแก่ตนเหมือนกัน แต่ใครจะเรียกมันว่าเป็นคนมีหลักฐานบ้างหรือ?

(2) มีครอบครัวอันมั่นคง คือมีภรรยาเป็นเนื้อเป็นตัว ซึ่งจะออกหน้าออกตาไปวัดไปวาได้ ไม่ใช่หาหญิงแพศยามาเลี้ยงไว้สำหรับความพอใจชั่วคราวและไม่ให้มี

เมีย แต่ด้วยความมุ่งหมายจะปอกลอกทรัพย์สินสมบัติของหญิงแล้วละทิ้งไปหาใหม่ การมีเมียไม่ควรที่จะเห็นเป็นของง่าย ๆ หรือของสำหรับความพอใจชั่วคราว ควรคิดหาผู้ที่จะได้เป็นคู่ชีวิต และฝากเหี้ยวฝากเรือนเป็นหูเป็นตาแทนตัว ในเมื่อผัวต้องไปทำการงาน คังนี้จึงจะเรียกว่ามีครอบครัวเป็นหลักฐาน ผู้ที่มีภรรยาเป็นหลักฐานย่อมเป็นศรีแก่ตัวและเป็นที่น่าไว้วางใจ เพราะอย่างไร ๆ ก็จำเป็นต้องนึกถึงบุตรภรรยา นอกจากตนเองจะประพฤติกเลวไหลไปก็ไม่สู้ถนัด แต่ผู้ที่มีเมียไม่เป็นหลักฐานย่อมมีแต่หนทางที่จะพากันไปสู่ความพินาศนิหัย จึงไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

(3) **ตั้งตนไว้ในที่ชอบ** คือไม่ประพฤติเป็นคนสำมะเลเทเมา สุบผีน กินเหล้า หรือเป็นนักเลงเล่นเบี้ยและเล่นผู้หญิง ซึ่งล้วนเป็นอบายมุขบ่อเกิดแห่งความพินาศนิหัยทั้งสิ้น ผู้ที่ประพฤติตนเป็นนักเลงต่าง ๆ มักพอใจอ้างว่าเอาอย่างฝรั่ง แต่จะต้องถามว่าฝรั่งอะไร? เพราะฝรั่งมิใช่จะดีทั้งหมดก็หาไม่ได้ ถ้าฝรั่งเป็นคนดีทั้งหมดแล้ว ที่เมืองฝรั่งคงไม่ต้องมีคุกมีตะราง แต่นี่คุกตะรางก็มีอยู่บริบูรณ์ทุกแห่ง และไม่ใช่อยู่ว่างเปล่าด้วย มีนักโทษเต็ม ๆ ไปทุกแห่ง ถ้าใครเข้าใจว่าการอ้างว่าเอาอย่างฝรั่งเป็นเครื่องแก้ตัวพอแล้วสำหรับจะประพฤติสำมะเลเทเมาก็นับว่าเข้าใจผิด ไม่เชื่อถามฝรั่งดี ๆ เขาอุเถิด

ยกมากล่าวแต่โดยย่อพอเป็นสังเขปเท่านั้น ก็เพียงพอแล้ว และถ้าใครตรงต่อไปสักนิดหน่อยก็จะเข้าใจว่าความมีหลักฐานนั้นคืออะไร และจะแลเห็นได้ว่า แท้จริงทุก ๆ คนมีโอกาสเท่า ๆ กันที่จะกระทำตนให้เป็นผู้มีหลักฐาน แต่ถ้าใครไม่ถือโอกาสอันนั้นแล้ว แม้ว่าต้องเสียเปรียบผู้ที่เขาได้พยายามแล้วจะโทษใครไม่ได้เลยนอกจากตนเอง

10. ความจงรักภักดี

นี่เป็นคุณวิเศษอันหนึ่ง ซึ่งได้มีผู้อธิบายมามากแล้วเป็นอนุประการและด้วยนัยต่าง ๆ นานา เพราะฉะนั้นในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวให้ยืดยาว และถ้าจะกล่าวให้ยืดยาวไปก็คงจะต้องซ้ำข้อความที่ใคร ๆ ได้กล่าวมาแล้วบ้าง แต่ครั้งจะไม่กล่าวถึงเสียทีเดียว ก็จะเป็นการบกพร่องไป เพราะความจงรักภักดีย่อมเป็นคุณวิเศษอันหนึ่ง

ซึ่งพึงแสวงในตัวบุคคลที่จะได้รับมอบให้กระทำการในหน้าที่ไม่ว่าใหญ่หรือน้อย และยังเป็นที่ต้องกระทำการในหน้าที่ผู้บังคับบัญชาคนแล้วก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งขึ้น

ความจงรักภักดีแปลว่าอะไร?

แปลว่า “ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งท่าน” คือถึงแม้ว่าท่านจะต้องได้รับความเดือดร้อนรำคาญตกระกำลำบาก หรือจนถึงต้องสิ้นชีวิตเป็นที่สุด ก็ยอมได้ทั้งสิ้น เพื่อมุ่งประโยชน์อันแท้จริงให้มีแก่ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

ผู้ที่ยอมเสียสละเช่นนี้ได้ โดยมีได้รู้สึกเสียสละเลย ต้องเป็นผู้ที่ถึงแล้วซึ่งความรู้เรื่องชั้นสูง จึงจะเข้าใจซึ้งทราบว่าคุณค่าของตนนั้น แท้จริงเปรียบเสมือนปริมาณผงก้อนเล็กนิดเดียว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งภูเขาใหญ่อันเราสมมตินามเรียกว่าชาติ และถ้าชาติของเราแตกสลายไปเสียแล้ว ตัวเราผู้เป็นผงก้อนเดียวนั้นก็จะต้องล่องลอยตามลมไป สุดแต่แต่ลมจะหอบไปทางไหน เมื่อเข้าใจเช่นนี้โดยแน่ชัดแล้ว จึงจะเข้าใจได้ว่าแท้จริงราคาของตัวตนนั้นที่มีอยู่แม้แต่เล็กน้อยปานใด ก็เพราะอาศัยเหตุที่ยังคงเป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติ ซึ่งยังเป็นเอกราชไม่ต้องเป็นข้าใครอยู่เท่านั้น และเพื่อเหตุฉะนี้ ผู้ที่เข้าใจจริงแล้วจึงไม่รู้สึกเลยว่า การเสียสละส่วนตัวใด ๆ จะเป็นข้อควรเป็นห่วงหวงแหนนี้เป็นความจงรักภักดีแท้จริง

และความจงรักภักดีแท้จริงนี้เอง คือความรักชาติซึ่งคนไทยสมัยใหม่พอใจพูดอยู่จนติดปาก แต่ซึ่งหาผู้เข้าใจซึ้งทราบจริงได้น้อยนัก

ข้อความแสดงคุณวิเศษ 10 ประการ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้กล่าวมาแล้วโดยย่อพอเป็นเครื่องเตือนใจผู้ที่ตั้งหน้าจะทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองโดยแท้จริง ไม่ใช่รักชาติแต่ปาก

หวังใจว่าข้อความที่แสดงมาแล้วนี้ จะพอแสดงให้เห็นว่าแท้จริง ผู้ที่จะเป็นใหญ่หรือมีตำแหน่งหน้าที่มั่นคงจริงแล้ว จะอาศัยแต่ความรู้วิชาอย่างเดียวกับท่านนั้นหาพอไม่ และเพราะเหตุที่มีผู้มักเข้าใจผิดในข้อนี้ จึงมีผู้ที่ต้องรับความไม่พอใจอยู่บ้าง แต่ถ้าแม้ผู้อ่านหนังสือนี้ใช้วิจารณ์ญาณไตร่ตรองดูให้ดีแล้ว หวังใจว่าจะเห็นจริงด้วยตามความเห็นที่ได้แสดงมาข้างบนนี้และเมื่อเข้าใจแล้วหวังใจว่าจะช่วยกันเพราะความเห็นในทางที่ถูกที่ควรขึ้นบ้าง เชื่อว่าคงจะเป็นคุณประโยชน์แก่เราและท่านทั้งหลาย ผู้ที่มี

ความมุ่งดีต่อชาติไทยอยู่ด้วยกันทุกคนนั้น เป็นแน่แท้

(พระบรมนามาภิไธย) วชิราวุธ ป.ร.

สนามจันทร์

วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2457

ของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ
ในการปฐมนิเทศครูบรรจุนิเทศกรรมวิสามัญศึกษา
ณ ห้องประชุมโรงเรียนสตรีวิทยา จังหวัดพระนคร
วันอังคารที่ 7 พฤษภาคม 2511

ขออำนวยการแด่ท่านผู้มีเกียรติและคณะครูชายหญิงทั้งหลาย

ในการปฐมนิเทศครูบรรจุนิเทศกรรมวิสามัญศึกษาครั้งนี้ ท่านอธิการบดีกรมวิสามัญศึกษาได้อาราธนาเอาตมภาพมาให้โอวาทแก่คณะครูในวันนี้ ทำให้อาตมภาพรู้สึกยินดีปรีดาเป็นพิเศษ เพราะเหตุว่าการแสดงโอวาทในที่ท่ามกลางท่านผู้รู้ทั้งหลายนั้น ถ้าแสดงผิดพลาดไปก็จะได้รับตักเตือนแก้ไขด้วยเมตตา แม้ถ้าแสดงถูกต้องก็จะได้ผู้รับรอง

ที่จริง คณะครูล้วนเป็นผู้รู้ชั้นนำทั้งนั้น กล่าวคือ เป็นผู้นำในครอบครัว เป็นผู้นำโรงเรียน เป็นผู้นำในหมู่คณะ และอาจเป็นผู้นำในตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ คำว่า “ผู้นำ” เราใช้เรียกผู้ใหญ่โดยวัยโดยชาติและโดยคุณความดีว่า หัวหน้าบ้าง ผู้ปกครองบ้าง ผู้บังคับบัญชาบ้าง ครูบ้าง อาจารย์บ้าง ซึ่งในวงธุรกิจทั้งหลาย เช่นการศึกษาและการปฏิบัติทางศาสนาย่อมถือผู้นำเป็นสำคัญยิ่ง

พึงเห็นคำพระต่อไปนี้เป็นพยานว่า “เมื่อฝูงโคข้ามฟากอยู่ หากโคตัวนำฝูงไปคคหรือไปตรงแล้วฝูงโคทั้งหมดก็ไปคคหรือไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เช่นกัน ถ้าผู้ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ ไม่ประพฤติเป็นธรรมแล้ว ปวงประชาที่น่าจะประพฤติไม่เป็นธรรมบ้าง แต่ถ้าผู้เป็นใหญ่ประพฤติเป็นธรรมแล้ว ปวงประชาก็น่าจะประพฤติเป็นธรรมด้วย และถ้าผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว อาณาประชาราษฎร์ก็อยู่ไม่เป็นสุขสำราญ”

ตามคำพระนี้ขอมิให้เราเห็นชัดแจ้งว่า ผู้นำเป็นคนสำคัญที่สุดในหมู่คณะ ประคองแม่น้ำใหญ่จะตรงหรือคค มันย่อมทำตัวมันเอง หากมีสิ่งอื่นใดทำให้ไม่ ถ้าแม่น้ำใหญ่ตรง แม่น้ำน้อยสายต่าง ๆ จะคคแสนคค เมื่อลงถึงแม่น้ำใหญ่แล้ว ก็

ไหลตรงไปตาม ถ้าแม่น้ำใหญ่คด แม่น้ำน้อยจะตรงแสนตรงเมื่อลงถึงแม่น้ำใหญ่แล้ว ก็จะไหลคดคลเคลี้ยวไปตามกัน

โบราณว่า “ลูกดีส่งความเย็นขึ้นถึงพ่อแม่ ศิษย์ดีส่งเกียรติยศถึงครู พลเมืองดีส่งความชอบถึงหัวหน้า เมื่อหัวหน้าดีย่อมส่งความชื่นบานสราญรมย์ไปทั่วทั้งแผ่นดิน แต่ถ้าลูกชั่วก็ร้อนถึงพ่อแม่ ศิษย์ชั่วก็ร้อนถึงครู พลเมืองชั่วก็ร้อนถึงหัวหน้า เมื่อหัวหน้าชั่วให้ก็ร้อนไปทั่วทั้งแผ่นดิน” แน่ทีเดียว บ้านเมืองที่อยู่ร่วมเย็นสงบสุขปลอดภัย และเจริญรุ่งเรืองอยู่สถิตเสถียรมั่นคง เพราะมีผู้นำดี ในธรรมนิตินิถิลว่าว่า “ชีวิตของคนโง่สั้นนิดเดียว ชีวิตของคนฉลาดอยู่ได้ยืนนาน ชีวิตของหมู่ชนอยู่ที่ผู้นำ ชีวิตของผู้ผู้นำอยู่ที่นิติธรรม”

นิติธรรมโดยใจความ หมายถึงความหมาย การปฏิบัติที่ดี แบบแผนเยี่ยงอย่าง จารีตขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีปกครอง เครื่องแนะนำ อุบายอันดี ผู้นำ จำ ต้องมีนิติธรรมประจำชีวิต แต่นิติธรรมที่ผู้นำพึงถือปฏิบัติเป็นจริยวัตรประจำชีวิตในที่นี้ เรียกว่า “คุณสมบัติของผู้นำ” คนจะเป็นผู้นำชั้นเยี่ยมเพราะสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ แม้จะเป็นนักสู้ก็เพราะพร้อมด้วยคุณสมบัติ แม้จะเป็นนักสู้ก็เพราะพร้อมด้วยวิทยาสมบัติ ดังนั้นเพื่อให้เหมาะสมกับตำแหน่งครู ซึ่งเป็นชั้นผู้นำอยู่ด้วยส่วนหนึ่ง จึงจะนำเอาคุณสมบัติของผู้นำจากราชธรรมกถาข้อ 268 ในธรรมนิตินิถิลมาแสดง ซึ่งมีอยู่ 6 ประการคือ

1. **ความเป็นนักสู้** หมายความว่า เป็นนักสู้อดสูทน หันหน้าต่อต้านกับเหตุการณ์ คือ เรื่องที่เกิดขึ้นซึ่งมุ่งมั่นขันสู้เอาชนะเหตุการณ์เมื่อมันเกิดขึ้นนั้น ๆ เป็นสำคัญ ผู้นำที่เป็นนักสู้เมื่อถึงคราวจำเป็นแล้วยอมสู้อดสูทนแสดงความแข็งแกร่งต่อต้านเหตุการณ์ อันไม่เหลือวิสัยของมนุษย์ รู้จักทำตนให้อ่อนและยืดหยุ่นต่อเหตุการณ์อันจะหนีไม่พ้น เป็นการผ่อนหนักให้เป็นเบา ผ่อนสั้นให้หยาบ ผ่อนยาวให้ร้อนเข้ามา โอนอ่อนเหมือนต้นไม้ถูกลมพัด ซึ่งอ่อนโค้งกิ่งลงต่ำรับสิ่งอันจะหนีไม่พ้น ทั้งนี้เพื่อทำลายนิสัยอ่อนแอที่ชอบหุนหันพันเล่น โสกเศร้าเสียใจและวิตกทุกข์ร้อนเสีย

การให้อภัยหรืออดโทษ ไม่ถือผิดเอาโทษแก่กันในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้ คือลักษณะแห่งการสู้อุตสูทน ผู้นำเป็นผู้อยู่ในระหว่างผู้ใหญ่และผู้ย่อย ซึ่งเป็นที่รวมแห่งเหตุการณ์ทั้งเล็กและใหญ่ เมื่อได้พบเหตุการณ์อันเล็กน้อย แม้จะไม่พอใจ ก็จำทำเป็นโง่ ประหนึ่งว่าไม่รู้ไม่เห็นไม่ได้ยินดี สู้อุตสูทนกิริยาวาจาของผู้ใหญ่ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน สู้อุตสูทนต่อกิริยาวาจาของผู้เสมอกัน เพื่อรักษามิตรภาพ และสู้อุตสูทนต่อกิริยาวาจาของผู้ย่อย เพื่อถือความชอบธรรมเป็นสำคัญ พยายามหาวิธีเปลี่ยนลบให้เป็นบวก และเพิ่มบวกให้เป็นคูณ

ถ้าโง่ไม่เป็น แม้เรื่องเพียงเล็กน้อยก็จำจะลุกลามเป็นเรื่องใหญ่ ก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นในหมู่คณะ อาจเปลี่ยนบวกให้เป็นหาร และเปลี่ยนหารให้เป็นลบไปได้ โปรดทราบว่ครั้งหนึ่งของคดีอุกฉกรรจ์ที่ศาลาอาญา และครั้งหนึ่งของผู้ชอกช้ำใจในโลกนี้ ข่อมมีสาเหตุมาจากเรื่องเล็กน้อยทั้งสิ้น นี่เรื่องเล็กน้อย คือการเหยียดหยามแบ่งชั้นวรรณะกัน การกล่าวคำดูหมิ่นถิ่นแคลนด่าว่าเสียดสีกัน การแสดงกิริยาวาจาโอหังหยาบคายเหยียดหยันกัน การเป็นนักเลงโตโอ้อวดในร้านสุรา และการโต้เถียงกันในครอบครัวเป็นต้นเหล่านี้ ถ้าถือเป็นผิดต่อกันและกันแล้ว ก็จะนำไปสู่การทำร้ายร่างกายและฆาตกรรมได้

คนที่ไม่รู้จักโกรธคือคนโง่ ส่วนคนที่รู้จักโกรธ แม้โกรธแล้วก็รู้จักให้อภัย ให้อภัยแก่คนทุกคนและแก่สิ่งทุกอย่าง นี่คือคนฉลาด คนโดยมากข่อมจูดรูปเทียนบุษาคคนฉลาด ที่รู้จักให้อภัยแก่คนที่ทำผิดเล็กน้อยจริงอยู่ เราแต่ละคนมิได้มีใจเป็นนักบุญพอจะรักษาคคนทำผิดได้ แต่เพื่อเห็นแก่สุขภาพอนามัยของเราเอง จึงควรให้อภัยแก่เขา ด้วยทำเป็นลืมเรื่องขุ่นแค้นเสีย ไม่ก่อไฟให้ร้อนจัดเพื่อเผาผู้ทำผิดเพียงเล็กน้อย เพราะความขุ่นแค้นนั้นจะเผาตัวเราให้เสียสุขภาพอนามัยทำให้เราที่อยู่ในอาการขุ่นแค้นเกิดโรคโลหิตดันสูง และจะเป็นโรคโลหิตดันสูงเรื้อรัง ทั้งจะเป็นโรคหัวใจพิการในอันดับต่อไปด้วย

ผู้นำที่ว่บุญหนักศักดิ์ใหญ่นั้น อยู่ที่แสดงออกซึ่งความยิ่งใหญ่ของตน โดยทางการให้อภัยแก่ผู้น้อยเมื่อเขาผิดเพียงเล็กน้อยก็ไม่ขุ่นเคือง ด้วยเห็นมันเป็นผลร้ายแก่ตนเอง ยิ่งกว่าจะเป็นผลร้ายแก่เขา ไม่ครุ่นคิดถึงความผิดเล็กน้อยลืมเสียได้ ด้วยการระลึกถึงความดีของเขา รู้จักควบคุมตนเองให้เข้าใจในผู้อื่นและยินดีที่จะให้

อภัยเสมอ เป็นผู้ใหญ่ที่ผู้น้อยยอมกราบ เป็นผู้บังคับบัญชาที่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ยอมให้ และเป็นผู้ปกครองที่คนฉลาดยอมรับนับถือจนวันตาย นี่คือนักสู้

2. **ความเป็นผู้ตื่น** หมายถึงตื่นจากหลับคือความโง่ มิใช่ตื่นนอนธรรมดา และมีตื่นข่าว ตื่นตุม ตื่นแตก ตื่นเต้น หรือตื่นตระหนกตกตลึงพริ้งเพลิด แต่เป็นความตื่นตัวตื่นใจซึ่งเป็นเหตุปลุกให้สำนึกรู้สึกผิดชอบชั่วดี รู้เท่าทันเหตุการณ์อันเกิดขึ้น โดยวัตถุประสงค์ หมายความว่าระมัดระวังตัวเป็นสำคัญ ผู้นำที่ชื่อว่าตื่นตัวนั้น คือระมัดระวังตัวให้อยู่ในลักษณะท่าที่อันสมควร 3 ประการ คือ

2.1 **ระมัดระวังกิริยา** กิริยาคืออาการเคลื่อนไหวของร่างกาย ที่ปรากฏออกมาทางอิริยาบถทางอวัยวะ และทางจรรยา มารยาท ซึ่งนับเป็นองค์สำคัญของคหนึ่งในความระมัดระวังเพราะเพียงแต่สำเนียงพูด และกิริยาที่แสดงออกมา ยังเป็นเครื่องให้เขาพิสูจน์รู้เห็นได้ว่า เรามีชาติตระกูลเป็นอย่างไรดังภาษิตมีอยู่ว่า “สำเนียงบอกภาษา กิริยาบอกตระกูล”

ก. อิริยาบถ ได้แก่ยืน เดิน นั่ง นอน ควรระมัดระวังให้เป็นไปพอดีพองาม ให้ไม่แข็งกระด้างหยาบคายถึงขาดความสุภาพ ให้ออกต้องระเบียบวินัยและวัฒนธรรมทุกขณะยืน เดิน นั่ง นอน

ข. อวัยวะ แม้อวัยวะบางส่วนของร่างกายก็ควรระมัดระวัง วางให้ออกฐานในคราวจำต้องใช้ เช่น ระวังลำตัวให้ตรง ออกผายไหล่ผึ่ง ระวังแขนขาให้อยู่ในลักษณะเรียบร้อย รู้จักที่สูงที่ต่ำ ระวังหน้าตาให้อยู่ในลักษณะปกติ

ค. จรรยา มารยาท ควรระวังในขณะที่ใช้ในสังคม เว้นกิริยาอันน่ารังเกียจ เช่น จิ้ม คิ้ว ล้วง แคะ แคะ เกา ร่างกาย เว้นกิริยาที่ก่อความรำคาญแก่ผู้อื่น เช่น กิริยาข้ามกรายอาจเอื้อมในที่สูงต่ำ ใช้แต่กิริยาสุภาพ

เอาเป็นว่าการระมัดระวังกิริยานั้น ก็คือตั้งสติคอยระวังอาการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ปรากฏออกมาทางอิริยาบถ ทางอวัยวะ และทางจรรยา มารยาทให้อยู่ในระเบียบวินัยอันดีงาม เราจะปลอดภัยที่สุดถ้ามีสติระมัดระวังกิริยาอยู่ทุกขณะที่ใช้ แต่เราจะพลาดท่าเสียที หรือประสบอันตรายร้ายแรงที่สุด ถ้าเราประมาท

2.2 **ระมัดระวังวาจา** ในตัวเราแต่ละคนมีสิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุด ซึ่งโบราณท่านยกให้เป็นเอก สิ่งหนึ่งนั้น นั่นคือปากของเรา ดังมีคำกล่าวอยู่ว่า “ปาก

เป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา” การระมัดระวังวาจานั้น ก็คือ ระวังปากในหน้าที่พูด เพราะคำพูดมีทั้งคำเลวและคำสุภาพ ในทางศาสนาได้จำคำพูดเลวและสุภาพไว้อย่างละ 4 คือ คำปด คำต่อเสียด คำหยาบ และคำตำรากร เพื่อเจือ นี้คำเลวคำจริง คำไพเราะอ่อนหวาน คำสมานไมตรี และคำมีประโยชน์ นี้คำสุภาพ

ปากที่พูดคำเลวจัดเป็นปากเลว มีพิษร้ายเหมือนงูพิษ เพราะผิดกรรม ผิดวินัย ผิดกฎหมาย ชวนให้ใช้อำญา ชักให้จัดศัตราราวุธ ยั่วให้หมองหมาง เข้าให้แก่งแย่ง ยุให้ทะเลาะกันเป็นเสนียดจัญไรแก่ผู้พูด เร่งให้ผู้ฟังเกลียดชังไม่ไยดี รับ ต้องโยนกลับคืนแก่ผู้พูดหมดทุกคำ เป็นทำนองชดฐิติทวนลม ถ่มน้ำลายรดฟ้า

ส่วนปากที่พูดคำสุภาพจัดเป็นปากดี ปากมีศิริมงคล เพราะชอบกรรม ชอบวินัย ชอบกฎหมาย ไม่ชวนให้ใช้อำญา ไม่พาให้จัดศัตราราวุธ ไม่ยั่วให้หมองหมาง ไม่เข้าให้แก่งแย่ง ไม่ยุให้ทะเลาะกัน ชวนให้ผู้ฟังชอบพอรักใคร่ฟังใจ ได้รับตอบแต่ถ้อยคำนิยมนสมพร

ปากคืออาวุธพิเศษ เมื่อพูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วเกิดอัปรีภัยจัญไร พูดดีเป็นเงินเป็นทอง พูดไม่ดีเสียเงินเสียทอง คำโบราณจึงมีว่า “พูดปด พูดหยาบคาย คำว่า พูดตำรากรเพื่อเจื่อนั้นนั่นคืออาวุธของไพร่สำหรับสังหารตัวเองให้พินาศ พูดจริง พูดไพเราะอ่อนหวาน พูดสมานไมตรี และพูดมีประโยชน์ นี่คืออาวุธของผู้นำสำหรับป้องกันตัวให้ปลอดภัย”

ดังนั้น ปากจึงควรอยู่ในความระมัดระวัง เพราะปากที่ระวังให้สงบแล้ว ย่อมแสดงถึงหัวอันมีสติปัญญาคอยระวังถ้อยคำ รู้จักตั้งต้นแห่งถ้อยคำ และรู้จักจบแห่งถ้อยคำในความพอควร รู้จักเว้นคำเลวพูดแต่คำสุภาพ พูดถูกกาลเทศะและเลือกพูดแต่ คำพูดที่ได้จริงเป็นประโยชน์ เว้นคำพูดที่ไม่ได้จริงแม้ที่ได้จริงแต่ไร้ประโยชน์ หรือเป็นประโยชน์แต่ไม่ได้จริง อันคำพูดที่ดีที่คำจริงเป็นตัวอย่างนั้น ย่อมเป็นวัตถุอันล้ำค่า แม้อย่างนั้น ก็ควรระมัดระวังในการใช้ โบราณว่า “อยู่คนเดียวให้ระวังความคิด อยู่ในท่ามกลางหมู่มิตรให้ระวังปาก ความคิดเป็นผู้เป่าแต่คำพูดเป็นผู้เผา” เพราะเมื่อพูดถูกเวลาย่อมสำเร็จประโยชน์ให้คุณแก่ผู้พูดโดยส่วนเดียว

ปลอดภัยเมื่อพูดในที่ทั้งปวง แต่บางครั้งพูดแล้วโอ้อวด ให้โทษแก่ผู้พูดทุก ๆ คำพูด

3. **ระมัดระวังความคิด** ความคิดเป็นอาการของใจ เมื่อใจยังครองร่างของเราอยู่ย่อมมีการคิดอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่มีสติคอยระมัดระวังแล้ว มักจะคิดไปในทางชั่ว คิดไปตามความต้องการของร่างกาย และคิดไปตามอารมณ์ คิดดีคิดชั่ว ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย คอยแต่หวาดเสียวดิเสียวชมเสียวขู่เสียวปลอบอยู่รำไป อันจะทำให้ได้พบทั้งสมบัติและวิบัติ

ใจที่คิดไปเช่นนั้น เดียวเกิดสุขโสมนัส ต้องถึงโลดเพลิดเพลิน เดียวเกิดทุกข์โหม่นต้องสร้อยเศร้าเจ้าจุกจุกขร้อน ไม่มีเวลาพอจะให้สงบอยู่ได้เหมือนน้ำที่กlingerอยู่บนใบบัว เหมือนลิงที่ไม่อยู่เฉย และเหมือนปลาที่ถูกจับโยนขึ้นมาบนบก เป็นอันว่าใจเราที่ควรเป็นวิหารของพระ ถ้าคิดไปทางชั่วคิดไปตามความต้องการของร่างกาย และคิดไปตามอารมณ์แล้ว ก็จะกลายเป็นถ้ำของโจร การระมัดระวังความคิดนั้นมีอยู่ 3 ทาง คือ

ก. **ระมัดระวังความคิดให้ไม่ไปทางชั่ว** คนเรามักจะทำดีบ้างชั่วบ้างปนกันไป ถ้าทำบ่อยครั้งจนเคยในทางใดแล้ว ความคิดก็จะน้อยไปในทางที่เคยนั้น สำหรับความคิดที่เคยชินในทางดีจะนำไปทำดีได้ง่าย แม้ความคิดที่เคยชินในทางชั่วก็จะพาให้ทำชั่วได้ง่าย เมื่อเราตั้งสติหักใจโน้มน้ำหนักความคิดที่เคยชินในทางชั่ว ให้กลับคืนสู่ทางดีจนเคยชินกับความดี รักจะทำดีและทำดีได้ง่ายขึ้น ชื่อว่าระมัดระวังความคิดให้ไม่ไปทางชั่ว

ความคิดที่เคยชินกับความดีแล้วจะเกิดเป็นดีขึ้น แม้การทำการพูดก็จะพลอยดีไปตามกัน บุคคลผู้มีความคิดดีเชื่อว่าได้พระเจ้าไว้เฝ้ารักษา แต่ผู้มีความคิดชั่วเชื่อว่าได้มารร้ายไว้คอยทำลายล้างตัวเอง โบราณจึงว่า “ถ้าความคิดโน้มไปในทางดี เทวดาก็ตามรักษาเรา ถ้าความคิดโน้มไปในทางชั่วถึงเราจะยังไม่ทำช่วยมบาลก็ตาม สะกดรอยเราอยู่ทุกฝีก้าว”

ข. **ระมัดระวังความคิดให้ไม่ไปตามความต้องการของร่างกาย** อาหาร ผ่านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาแก้เจ็บไข้ เป็นสิ่งที่ร่างกายต้องการตามธรรมชาติ และ

เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ร่างกาย แต่ก็ควรระมัดระวังความคิดได้อยู่ใน
ประมาณพอดี อย่าได้ตามความต้องการของร่างกายในทางสุรุ่ยสุร่าย

แม้ของแสลงแก่โรค การละโมภในทางกามารมณ์ การผิดประเวณี สุรา
เมรัย ฝิ่น และกัญชา ก็เป็นสิ่งที่ร่างกายต้องการเหมือนกัน แต่เป็นความต้องการที่
ผิดธรรมชาติ นามาสังความฉิบหายควรระมัดระวังความคิดอย่าให้ตามโดยเด็ดขาด
สิ่งที่ร่างกายต้องการผิดธรรมชาติเหล่านี้ โดยเฉพาะสุราเมรัย ฝิ่นและกัญชา แพทย์
ว่าให้โทษแก่ร่างกายและจิตใจมาก เพราะสุราทำให้โลหิตเสียกำลัง บังคับหัวใจให้
เต้นแรง ฉีดโลหิตให้เดินขึ้นเบื้องบนแรง ออกฤทธิ์แก่หัวใจ ออกฤทธิ์แก่กระเพาะ
อาหารลำไส้ดับไต และออกฤทธิ์แก่สมองทำให้มีเมฆา ไม่ปกติ ปลูกเส้นประสาท
ให้กำเริบ ทำให้ผู้ดื่มมีอาการหน้าตาแดง

คนดื่มสุราเมรัยมาก มักเป็นโรคกระเพาะอาหารพิการ ดับพิการ ไตเสีย
ธาตุพิการ โรคหัวใจบวม เยื่ออ่อนในปากในคอในกระเพาะหรือลำไส้อักเสบ เกิด
เนื้องอกเป็นมะเร็งในกระเพาะและลำไส้ โรคหัวใจรั่ว โลหิตแตกในสมองหรือเกิด
ฝีร้ายขึ้นที่ตับ

แพทย์ว่า แม้คนที่เป็นบ้า ก็เกิดจากสุราเมรัยมากกว่าเหตุอื่น เพราะสุรา
เมรัยเป็นเครื่องทำลายเส้นประสาทและมันสมองให้พิการ ทำให้คนกลายเป็นมิใช่
ตัวของตัวเอง ทำให้คนจมน้ำตายมากกว่าทะเลที่ทำให้คนจมน้ำตาย และได้พ้นพิช
ฆ่าคนมาแล้ว มากกว่ากาฬโรค ทุพภิกขภัย หรือแม้สงครามเสียอีก

ฝิ่นทำให้เส้นประสาทชา ทำใจให้เซื่องซึม มีความคิดเชื่องช้า ผู้ติดแล้ว
มิได้สุขเกิดทรมานทรมายมีใจคอหงุดหงิดคุมสติไม่อยู่ ในที่สุดเกิดโรคลงแดง กัญชาทำ
ให้ประสาทพิการ ตาตายและเห็นผิดไปจากจริง สติเพื่อนไปจากจริง และออกฤทธิ์
แก่สมอง เป็นบ้าบอสติไม่ดี แพทย์ว่าคนสูบฝิ่นกัญชามากนั้น เมื่อตายแล้วผ่าศพ
ตรวจดู มักจะพบอะไรดำ ๆ ฝังอยู่ที่อุ้งลมในปอดคล้ายกับขี้ยาที่จับอยู่ในลำกล้อง

คนติดสุราเห็นสุราเป็นยาแก้ปวดเมื่อยขบ ทำให้กล้า ไม่กระดากอาย
หายกลัดกลุ้ม ชวนให้เพลินลึ้มทุกขลึ้มร้อนได้ จนให้ชื่อสุราว่า *บรมสร้างสุข* คนติด
ฝิ่นเห็นฝิ่นเป็นยาดับทุกข์ ดับความทรมานทรมายได้ ช่วยให้คิดตรึกตรองปลอดโปร่ง
และนอนหลับง่าย แล้วให้ชื่อฝิ่นว่า *สุขไสยาสน์* คนติดกัญชาก็เห็นกัญชาว่ามี

สรรพคุณป้องกันโรคได้บางชนิด ให้นอนหลับสบาย และให้ชื่อภรรยาว่าเทวราช
บรรทม ที่จริงคำว่าบรมสร้างสุข สุขไสยาสน์ เทวราชบรรทมนั้น ที่ถูกควรเป็น
บรมสร้างทุกข์ ทำลายสุขไสยาสน์ ปัสจาบรรทม จึงจะสมกับฤทธิ์ร้ายแรงแห่งของ
มินเฆาเหล่านี้

คนที่ขอมตนเป็นเหยื่อแห่งความต้องการของร่างกาย ปลดปล่อยความคิดให้
ตามทั้งที่รู้ว่าเป็นความชั่ว เสียหาย แต่ไม่อาจต้านทานความต้องการนั้นได้ ต้อง
กลายเป็นคนเสียคน เกิดโรคภัยถึงแก่เป็นคนพิการ หรือลงเป็นพาลเกรททำความชั่ว
เลวทราม บางคนถูกปลุกปั่นให้รู้สึกต้องการในทางร่างกายมากขึ้น มากจนในที่สุด
หัวใจต้องพ่ายแพ้ และได้รับผลร้ายให้เห็นเป็นน่าวุเรศอยู่มากหลาย เมื่อไม่ปล่อย
ตนทั้งในทางสุรุ่ยสุร่าย ทั้งในทางผิดธรรมชาติเช่นนี้ นี้ชื่อว่าระมัดระวังความคิดให้
ไม่ตามความต้องการของร่างกาย

ค. ระมัดระวังความคิดให้ไม่ไปตามอารมณ์ อารมณ์คือเครื่องล่อให้เสีย
คน อาจเป็นอำนาจ เป็นทรัพย์ เป็นกามารมณ์ หรือเป็นความสนุกเพลิดเพลินก็ได้
ซึ่งช่วยยู่ให้คนกำหนดยินดีรักใคร่ ยู่ให้ขัดเคืองขุ่นแค้นหลอกให้ลุ่มหลงมกมาย และ
หลงให้มัวเมาไม่รู้จักสร้าง โบราณเรียกอารมณ์นั้นว่ามารที่แปลงตัวเป็นเทพบุตร
เทพธิดา มาล่อให้คนลุ่มตัว เมื่อลุ่มตัวแล้วชักให้เพลิน เพลินแล้วพาให้หลง หลง
แล้วเกิดเป็นหลง หลงแล้วก็ตกเป็นเหยื่อของมัน และนั่นคือเสียคน เมื่อเรามีสติ
ครองตนคอยควบคุมใจให้มีอิสระเป็นตัวของตัวเอง รวบรวมกำลังใจให้เข้มแข็งอยู่
เหนืออารมณ์ ไม่ลุ่มตัว คอยระวังความคิดไว้ให้ไม่เอนเอียงไปตามอารมณ์นั้น ๆ นี้ชื่อ
ว่าระมัดระวังความคิดให้ไม่ไปตามอารมณ์

การระมัดระวังกิริยา ระมัดระวังวาจา และระมัดระวังความคิด ให้อยู่ใน
ระเบียบวินัยอันดีงาม เหมือนนกรกระต่ายตีวิดระวังไข่ เหมือนจามรีระวังขนหาง
เหมือนมารดาระวังบุตรสุดที่รัก และเหมือนคนตาบอดข้างเดียวระวังนัยน์ตาที่ดีอีก
ข้างหนึ่งไว้เช่นนี้ นี่คือคุณสมบัติของผู้นำที่เป็นผู้อื่น

3. ความเป็นผู้ขยันขันแข็ง ความมีนิสัยรักงาน มุ่งทำงานที่กะไว้
ไม่ทอดทิ้งธุระ ทำงานที่มาถึงมือโดยมิชักช้า ทำงานตามเวลาโดยไม่ผลัดวันประกัน
พรุ่งเอาธุระอย่างใจสมัคร แบกภาระอย่างขันสู้ ตั้งใจทำจริงอย่างเด็ดเดี่ยว เอาใจจด

จ่อตรวจตราอยู่โดยรอบคอบ ประกอบด้วยความพยายาม หวังก้าวหน้า ความบากบั่น มุ่งรุดหน้าและความอุตสาหะขึ้นใจใคร่แต่จะทำสำเร็จ นี่คือความเป็นผู้ขยันขันแข็ง

คนขยันขันแข็งถือนิสัยรักงานเป็นชีวิตจิตใจ ขยันหมั่นเพียรทำงานในหน้าที่ทุกอย่าง ไม่ทำงานเพื่อดำรงชีพอย่างเดียว แต่ทำงานเพื่อเกียรติยศ ทำงานเพื่องาน ขันสู้กับอุปสรรคที่มาขัดขวางทางดำเนิน มีกำลังเข้มแข็งไม่ยอมท้อถอย หลีกเลียง ยึดรับงานยาก งานหนักงานใหญ่ไม่ย่อหย่อนกับการทำ ไม่อ่อนแอกับความลำบาก ไม่ท้อถอยกับความยากที่ติดขัด บรรจงจิตใจไว้คิดถึงเฉพาะแต่ความสำเร็จ ความหวัง ความเข้มแข็ง และความกล้าหาญ นำชีวิตไปตามความคิดของตน เมื่อโชคชะตาขึ้นงานใดให้ก็พยายามเปลี่ยนแปลงงานนั้น ให้เป็นเงินเป็นทองเป็นเกียรติยศ ถือปฏิบัติตามกฎ 5 ประการดังนี้

3.1 เมื่อลงมือประกอบกิจ ทำธุระตามหน้าที่ไม่อยู่เปล่า ไม่เป็นคนอ่อนแอ มีกำลังใจเข้มแข็งเห็นใจที่อ่อนแอเป็นกำลังแก่งัดความดีทุกวิถีทาง

3.2 ปลุกฉันทะลงเป็นหนึ่งในเมื่อทำกิจอะไร ทุ่มเทความขยันขันแข็งทั้งหมดลงในกิจนั้นอย่างเดียว ไม่เหลียวซ้ายแลขวาหันเหไปในกิจอื่น ตั้งหน้ามุ่งมั่นเฉพาะแต่จะให้กิจนั้นสำเร็จไป

3.3 ตั้งตนไว้เหมือนคนอยากเบียดเข้าไปในประตูอันหมู่คนออแน่นอน บากบั่นทำงานแหวกช่องทางฟันฝ่าอุปสรรคเข้าไปให้เต็มแรง

3.4 เมื่อพบสิ่งใดว่าเป็นหน้าที่ของตนแล้ว ก็มุ่งมั่นทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ไม่มักง่ายเห็นแต่แก่แล้วเร็ว รีบเร่งประกอบกิจให้ทันกาลทันสมัย

3.5 ประพฤติขยันในกิจที่ประกอบ ไม่จิตจางเร็ว เพียรประกอบไปโดยลำดับ และให้มั่นขำอยู่ในกิจที่ทำ ระวังไม่ให้คลาดเคลื่อน คือทำอะไรให้ได้จริง

คนขยันขันแข็งยอมปฏิบัติตามกฎนี้อย่างเคร่งครัด เห็นงานยากงานหนักงานใหญ่เป็นเกียรติ เห็นงานง่ายงานเบาและงานเล็กน้อยไม่พอมือ เอาทั้งงานยากง่ายหนักเบาและใหญ่น้อยทำงานโดยถือเป็นหน้าที่อันตนต้องทำ นับถืองานเหมือนหนึ่งพระเจ้า นับถือเงินและเกียรติเสมือนหนึ่งลูกของพระเจ้า เพราะเห็นเงินและเกียรติเป็นผลผลิตออกมาจากงาน

สำหรับผู้นำมาจารึกนิสัรกรงาน นิสัรพยายาม นิสัรบากบั่น และนิสัร
อดสาหะ ลงในข้อลำ สมอง มือ เท้า และเส้นเอ็นของคนทั่วไป ทำอะไรตั้งใจทำ
จริง ทำให้สม่าเสมอ มุ่งกิจที่ทำเป็นศูนย์กลางและเอาใจใส่จดจ่ออยู่ในกิจนั้น
ประคองเข็มทิศที่ชี้ไปทางทิศเหนืออยู่เสมอ ตั้งใจเพียรคิดเพียรทำ เพียรเคลื่อนไหว
ให้จริงทุกสถาน ดำเนินงานโดยทำนองรากไม้จักดูเขาไม่เคยบ่นว่างานยากงานหนัก
หรืองานใหญ่ เห็นการทำงานเป็นเครื่องร่าเริงบันเทิงใจ สามารถทำกิจการเล็กใหญ่
ง่ายยากหนักเบาให้สำเร็จไปได้เช่นนี้ นี่คือนำที่ขยันขันแข็ง

4. ความเป็นผู้เผื่อแผ่ ความเป็นผู้มีนิสัยแจกแบ่งให้ปันหรือเจือจานแก่
ผู้อื่น ด้วยอริยาศย์โอบอ้อมอารี คิด ทำ พูด ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นไม่เห็นแต่
แก่ได้หรือเห็นแก่ตนฝ่ายเดียว แต่คิดดี ทำดีพูดดี เผื่อแผ่วิชาการ กิริยาสุภาพ วาจา
สุภาพ และใจสุภาพ ออกไปให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ชื่อว่าความเป็นผู้เผื่อแผ่

ความจริงมีอยู่ว่า “ผู้ที่ยอมสละประโยชน์ตนแล้ว พยายามทำพูดคิดให้
เป็นประโยชน์แก่คนอื่นนั้น นั่นคือคนที่เห็นว่าเป็นคนดี ผู้ที่เห็นว่าไม่เสียประโยชน์ตน
จึงยอมทำ พูดคิดให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น นั่นคือคนที่เห็นว่าเป็นคนดี ผู้ที่ทำพูดคิด
ผลาญประโยชน์คนอื่นเพื่อประโยชน์ตน นี่คือนักเห็นแก่ตน และผู้ที่ทำ พูดคิด
ผลาญประโยชน์คนอื่น โดยไม่มีผลดีแก่ตนเลย นี่คือนักเห็นแก่ตน”

ผู้นำที่ดีในโลกนี้ คือผู้นำที่มีอริยาศย์เผื่อแผ่ ทำ พูด คิดให้เป็นประโยชน์
แก่คนอื่น ปฏิบัติต่อเขาเช่นเดียวกับตนต้องการให้เขาปฏิบัติต่อตน ให้แก่เขาในสิ่ง
ที่ตนอยากให้เขาให้แก่ตน เห็นแก่ส่วนเขาเท่ากับเห็นแก่ส่วนตน ถือว่าอริยาศย์
เผื่อแผ่เป็นศิลปะแห่งการปฏิบัติต่อคนอื่น ซึ่งเป็นหนทางอันกว้างใหญ่ที่จะนำหัว
หน้าไปสู่ความพอใจของผู้น้อย

แท้จริง อริยาศย์เผื่อแผ่ เพียงแจกแบ่งให้ปันสิ่งของเล็กน้อย หรือให้คำ
พูดน่าชื่นใจเพียงคำสองคำนั้น ย่อมเป็นอาหารใจแก่ผู้น้อย ช่วยปลอบให้เขาหาย
เหนื่อยอ่อนเพลียในงานประจำวันได้ประคองฟันเฟืองของเครื่องจักรได้รับการหยอด
น้ำมันให้เดินได้สะดวก นับเป็นเครื่องหมายของความสูงส่งออกมาว่าผู้เผื่อแผ่
เป็นผู้นำที่เขาควรบูชา และเป็นตัวอย่างอันดีเลิศ

ผู้นำที่เป็นคนใจแคบ ถึงกับไม่อยากจะช่วยให้ผู้น้อยมีความสุขเพียงเล็ก เป็นคนเห็นแก่ตัวจัดคิดถึงแต่ตัวของตัวเอง ทำเพื่อตัวของตัวเอง พุคถึงแต่ตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นคนที่น่าเบื่อหน่ายแก่คนอื่น น่าเบื่อหน่ายในความหลงมอยู่กับตัว และ มัวเมาอยู่กับความรู้สึกเป็นคนสำคัญของตนเอง ถ้าเมื่อใดความเห็นแก่ประโยชน์ตน เข้าครอบงำแล้ว เมื่อนั้นเขาจะกลับเป็นชาย แม้ชายก็จะกลายเป็นขวเหมือนงาใน กระจกคันฉ่อง ซึ่งเป็นช่องทางแห่งโทษ ผู้นำที่ใจแคบเช่นนี้ จะไม่ได้พบความสุข จากการดำรงชีวิต และอาจอยู่ในห้วงทุกข์ตลอดกาลก็เป็นได้

ดังนั้น ถ้าผู้นำในหน้าที่ต่าง ๆ ประสงค์จะให้เกิดความเกษมสุขในระยะ ชีวิตอันสั้นแล้ว จึงควรทำในสิ่งที่มีได้เกิดประโยชน์แก่ตนฝ่ายเดียว แต่ให้เกิด ประโยชน์แก่คนอื่นด้วย เพราะสิ่งเป็นประโยชน์ตนสิ่งนั้นย่อมเป็นประโยชน์คนอื่น ด้วย แม้ความเกษมสุขของตน ก็เกิดจากความเกษมสุขของคนอื่น

5. ความเป็นผู้เอ็นดู หมายความว่ามิไกร่ใคร่ปราณีสงสาร ซึ่งได้แก่ เมตตากรุณา ความมีอหยาศัยหวังดีอารีอารอบ ตั้งใจผูกไมตรีจิตมิตรภาพกับคนอื่น จัดเป็นเมตตา ความมีอหยาศัย หวังช่วยเหลือ ทนดูคาบอยู่ไม่ได้เมื่อคนอื่นได้รับ ทุกข์ร้อน ต้องเข้าช่วยเหลือตามกำลังจัดเป็นกรุณา เมตตากรณานี้แลคือความเอ็นดู ซึ่งทำให้คนทั่วโลกเกี่ยวดองกันหมด

ถ้าแต่ละคนมีความเอ็นดูกัน แม้แสดงความเอื้อเพื่อผูกพันกันด้วยความ รักนิคหน้อยหรือแสดงกรุณาเพียงแต่เล็กน้อย ก็จะก่อให้เกิดความเอิบอิมใจทำให้ โลกเป็นสุขคล้ายสวรรค์จริงแน่นอน เมื่อทุกคนมีความเอ็นดูเป็นนิสัยแล้วจะลิม ทุกข์ของตนด้วยการสร้างสุขให้แก่ผู้อื่น ถือการทำความคิดแก่คนอื่นเป็นการได้รับสิ่ง ตอบแทนด้วยสิ่งที่ดี ซึ่งมีสุขที่สุดในทางจิตใจ คุณได้อยู่ในเมืองสวรรค์ มีสุภายิต โบราณอยู่บทหนึ่งว่า “สระน้ำ ล้ำยอ กอไผ่ นี้คือคุณสมบัติของพ่อเมือง” ผู้ปกครองทำตนให้เป็นสระน้ำ คือประพฤดิเป็นคนสุขุมชุ่มเย็นแสดงออกซึ่งลักษณะ อิมอิม แจ่มใส มินัยน์ตาชื่นบาน หารรษาแลดูผู้คนทั่วไปด้วยอหยาศัยไมตรี เหมือนสระน้ำที่มีน้ำใสเย็นสะอาดยอมเป็นที่มาชื่นบานสราญรมย์ของผู้คนทั่วไป เหมือนสระน้ำที่มีน้ำใสเย็นสะอาดยอมเป็นที่มารวมลงคิมและอาบให้เย็นชื่นร้นรมย์ ของปวงประชา เมื่อผู้น้อยทำงานดีและประพฤดิดี ก็ใช้ล้ำยอคือชมเชย สรรเสริญ

ยื่นขอส่งเสริม เมื่อเขาทำชั่วเสียหาย ก็ใช้กบไฟคือคูขนาบให้เขารู้สึกละนิสัยชั่วเข้าหานิสัยดี เมื่อเป็นผู้นำในครอบครัวเล็ก ให้คนในครอบครัวเล็กนั้นรักใคร่ แม้เมื่อเป็นผู้นำที่มีความเอ็นดู

6. ความเป็นผู้หมั่นตรวจตรา ความเป็นผู้หมั่นสอดส่องดูแลสุขทุกข์ กิจการ ความประพฤติ ความเสื่อม ความเจริญ ของหมู่คณะและของตนเองเพื่อ บำบัดทุกข์บำรุงสุข ปรับปรุงกิจการและความประพฤติ กำจัดความเสื่อม ส่งเสริม ความเจริญให้ก้าวหน้า ชื่อว่าความเป็นผู้หมั่นตรวจตรา ซึ่งมีลักษณะอยู่ 3 ประการ คือ

6.1 ดูแล คือเอาใจใส่ไต่ถามถึงสุขทุกข์ กิจการ ความประพฤติ ความเสื่อม ความเจริญของผู้น้อย แสดงความยินดีเมื่อเขามีสุข ช่วยบำบัดบิดเป่าเมื่อเขามีทุกข์ ช่วยปรับปรุงกิจการและความประพฤติส่วนที่เสื่อมเสียหาย ช่วยส่งเสริมส่วนดีที่เจริญเรียบร้อย เป็นการให้กำลังใจให้ความหวัง และให้ความตั้งใจแก่เขา ไม่ปล่อยปละละเลย

ทุกคนต่างเอาใจใส่เฉพาะตัวเอง แต่เขาจะเอาใจใส่ต่อผู้ใด ก็ต่อเมื่อผู้นั้นได้เอาใจใส่ต่อเขาแล้ว นี่คือหลักความจริง หากท่านเป็นผู้นำพยายามแต่จะให้ตัวเองเป็นที่พึ่งแก่ผู้น้อย และพยายามให้เขาเอาใจใส่ต่อท่านแล้ว ก็จะได้พบผู้น้อยสักกี่คนนักที่จะมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อท่าน เพราะผู้น้อยที่คตินั้นได้ถูกสร้างขึ้นจากการที่ท่านทำให้เขาเป็นที่พึ่งแก่ท่าน โดยท่านได้เอาใจใส่เขาพร้อมทั้งซื่อสัตย์สุจริตต่อเขามาก่อนแล้ว

เมื่อผู้นำละเว้นการเอาใจใส่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่เพียงแต่จะดำรงชีวิตอยู่โดยปราศจากความราบรื่น แต่จะเป็นผู้ห่างไกลจากความก้าวหน้า และจากความเจริญรุ่งเรืองในประการทั้งปวง เมื่อดังนี้ ถ้าผู้นำต้องการให้ผู้น้อยชอบพอรักใคร่ จึงควรเอาใจใส่ต่อเขาอย่างบริสุทธิ์ใจ

6.2 ตำรวจตัวเอง คือการเรียนรู้จักตัวเอง โบราณว่า “หมวดแมวเป็นมักคุเทศก์ของแมว การสำรวจตัวเอง เป็นทางดำเนินอันเจริญของตน ผู้ที่รู้ความลึกของทะเลก็คือทะเลเอง ผู้ที่รู้ความกว้างของฟ้าก็คือฟ้าเอง แม้ผู้ที่รู้ความดีความชั่วในตัวได้ ก็คือตัวของตัวเอง” ดังนั้นจุดของการสำรวจตัวเอง จึงอยู่ที่การทำ การพูด

และการคิดของตัวเอง ทั้งในด้านการงาน การศึกษา การประพฤติ อารมณ์นึกคิด ตลอดถึงความชำนาญ และสมรรถภาพ

การสำรวจตัวเองโดยนัยนี้ จะทำให้เรารู้จักตัวเอง รู้จักฐานะของตัวเองดีขึ้น และรู้ผิดรู้ชอบ ปฏิบัติตนให้สมควรพอเหมาะพอดี สามารถหยั่งเห็นข้อบกพร่อง ข้อเต็มบริบูรณ์ ข้อพิรุณ และข้อบริสุทธิของคนได้ในด้านนั้น ๆ เมื่อเรารู้ผิดในขณะที่ทำผิด ไม่ทำผิดซ้ำอีก แก่ความผิดนั้นได้ด้วยไม่ทำความผิดเก่า ไม่เพิ่มความผิดใหม่ คอยระวังความผิดของตนยิ่งกว่าของคนอื่นแล้วก็จะรักษาฐานะสูงของตนไว้ไม่ให้ ตกต่ำ และจะพยุงฐานะต่ำของตนให้สูงขึ้นโดยลำดับ ผู้นำมาสำรวจตัวเองในเหตุ เหล่านี้แล้ว จะพ้นจากข้อบกพร่องและข้อพิรุณทั้งปวง จะไม่ต้องเกิดความถึงกับ ทะเลาะเบาะแว้งกัน หรือต้องโทษทุกข์เสื่อมเสียล่มจมเลย

6.3 อ่านนิตยสารผู้น้อย หากจะมีเคล็ดลับอย่างหนึ่ง ซึ่งส่งเสริมให้เราไปสู่ ความสำเร็จแล้ว เคล็ดลับอย่างหนึ่งก็คือ สามารถอ่านนิตยสารที่เกี่ยวข้องกันได้ ให้ เข้าใจในแง่คิดเห็นของเขา และสามารถมองสิ่งต่าง ๆ ในมุมมองของเขาได้ดีเท่า ๆ กับ มุมของตัวเอง ผู้นำมีหน้าที่จัดงานให้ผู้น้อยทำ จำต้องรู้จักคัดอ่านนิตยสารผู้น้อย เพื่อ เลือกรายให้เหมาะแก่งาน ถ้าอ่านเขาไม่เป็นก็จะเลือกไม่ถูก

ในโลกนี้มีคนทำงานอยู่ 3 พวก คือพวกที่รู้จักใช้ตนเองทั้งคนอื่น พวกที่ รู้จักใช้แต่ตัวเองไม่รู้จักใช้คนอื่น และพวกที่ไม่รู้จักใช้ทั้งตัวเองทั้งคนอื่น เมื่อผู้นำ อ่านนิตยสารของคนทำงานทั้งนี้ออกแล้วอาจจัดงานให้เขาทำถูกกับนิตยสาร หรือตามที่เขา ถนัดและชอบ

การรู้จักอ่านนิตยสารผู้น้อยนั้น ก็คืออ่านธรรมชาติของเขาออกแจ่มชัดว่าเขา ต้องการอะไร งานชนิดไหนที่เขาถนัดและถุกนิตยสาร ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำทุก ๆ อิริยาบถ ทุก ๆ พยางค์ที่พูดออกมา ล้วนแต่แสดงถึงนิสัยใจคอของเขาทั้งหมด

ผู้นำหมั่นดูแลผู้น้อย สำรวจตัวเอง และอ่านนิตยสารของเขาออก สามารถ เปลียนตัวเองให้เป็นตัวของเขาเอง และสามารถปลุกความรู้สึกของเขาให้เกิด ต้องการในสิ่งที่เขาต้องการได้นั้น นั่นคือผู้นำที่หมั่นตรวจตรา ซึ่งโลกทั้งโลกจะอยู่ ข้างเขา และอนาคตของเขาจะต้องก้าวหน้า

ประมวลความว่า เมื่อผู้นำเป็นนักสู้ เป็นผู้ตื่นตัว ขยันขันแข็ง เพื่อแผ่
เอ็นดู และหมั่นตรวจตราแล้ว เชื่อว่าพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้นำ 6 ประการ
จัดเป็นผู้นำที่นั่งอยู่ในหัวใจของผู้น้อย สามารถปกครองผู้น้อยให้เป็นพลเมืองดี มี
ศีลธรรม เป็นกำลังเชิงชูชาติ กู้มครองศาสนา และรักษาเกียรติประเทศให้สถิต
เสถียรมั่นคงอยู่คู่ฟ้าและดินได้โดยแท้

สุดท้ายแห่งโอวาทนี้ ขออำนาจพร ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย
และอัคราศัยอันเป็นบุญของท่านผู้มีเกียรติและคณะครูชายหญิงทั้งหลาย พร้อมทั้ง
บุญกุศลที่อาดมาภาพได้สั่งสมมาแต่วัยไร้เดียงสาจนถึงบัดนี้ จงมาร่วมกันเป็นบุญ
ฤทธิ์ ประสิทธิ์ประสาทให้แต่ละท่านเป็นผู้ niratukh niratok niratay ได้
ประสบแต่สุขเกษมสันต์ ชื่นบานสราญรมย์ สมประสงค์ จำงหมายทุกประการ

ปาฐกถาธรรมของพระราชนันทมุนี

(ปัญญานันทภิกขุ)

เนื่องในโอกาสวันข้าราชการพลเรือน

แสดง ณ สถานีโทรทัศน์ไทย ที.วี.สี ช่อง 9 อ.ส.ม.ท.

ในรายการธรรมปฏิบัติ

วันอาทิตย์ที่ 30 มีนาคม 2523

เวลา 09.00-10.00 น.

ญาติโยม - พุทธบริษัททั้งหลาย

ณ โอกาสนี้ ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟังตามสมควรแก่เวลา การที่อาตมาแสดงปาฐกถาทางสถานีโทรทัศน์สีช่อง 9 ของ อ.ส.ม.ท. ในวันนี้ก็เนื่องมาจากหน่วยงานที่ชื่อว่าสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน หรือชื่อย่อว่า สำนักงาน ก.พ. ได้ไปติดต่อนิมนต์ให้มาพูดธรรมะทางสถานีโทรทัศน์ช่องนี้ เพื่อออกในรายการธรรมปฏิบัติ เพราะในวันที่ 1 เมษายนนี้เป็นวันข้าราชการพลเรือน อันราชการเมืองไทยเรานั้นมีข้าราชการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้าราชการฝ่ายทหารมีหน้าที่สำหรับที่จะป้องกันประเทศชาติบ้านเมืองไม่ให้ข้าศึกภายนอกมารุกราน อีกส่วนหนึ่งเรียกว่าข้าราชการพลเรือนมีหน้าที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับประชาชนทั่ว ๆ ไป มีหลายกระทรวงด้วยกัน ฝ่ายทหารมีกระทรวงเดียวคือกระทรวงกลาโหม แต่ฝ่ายพลเรือนนั้นมีมากกระทรวงด้วยกัน ชาติเราจะเจริญก้าวหน้าหรือว่าล่าหลังก็ขึ้นอยู่กับหน่วยงานคือข้าราชการพลเรือนนี้เอง

เพราะฉะนั้นข้าราชการพลเรือนจึงเป็นตัวจักรสำคัญในการที่จะทำให้ประเทศชาติของเราก้าวหน้าหรือว่าจะทำให้ล่าหลังก็ได้ สุดแล้วแต่การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่นั้น ๆ

วันนี้จึงใคร่จะทำความเข้าใจกับพี่น้องข้าราชการทั้งหลายที่เป็นฝ่ายพลเรือนสักเล็กน้อย เป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ในการทำงาน อันเรารับผิดชอบต่อส่วนรวมคือ ประเทศชาติของเรา และอยากจะกล่าวอะไรนิดหน่อยเบื้องต้นว่า ในวันเกิดของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ที่เราทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้นก็มีการบำเพ็ญบุญ การบำเพ็ญบุญก็คือ การนิมนต์พระมาทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์เลี้ยงอาหารเพลเสร็จแล้วก็ถวายของพระกลับวัดไป การกระทำเพียงเท่านี้ไม่เกิดสิ่งที่เรียกว่าเป็นกุศล แต่ว่าเกิดสิ่งที่เรียกว่าเป็นบุญเท่านั้น คือ ทุกคนได้สบายใจสบายใจว่าได้นิมนต์พระมาเลี้ยงที่กรม กอง ที่กระทรวง แล้วก็ให้เกิดความรู้สึกสุขใจนิดหน่อย ถ้าจะให้ดีขึ้นไปกว่านั้น ในสมัยรัฐบาลใหม่นี้ควรจะปฏิรูประบบเรื่องนี้อีกสักนิดหน่อยหนึ่งเรียกว่าเพิ่มเข้าไปในชุดของเดิมทิ้งไป นิมนต์พระมาสวดก็สวดไป แต่ว่าควรจะมีการนิมนต์พระมาแสดงธรรมให้ข้าราชการในกรมกองหรือในกระทรวงนั้น ๆ มาฟังกันเสียบ้าง เพื่อจะได้สติเตือนจิตสะกิดใจให้เกิดความนึกคิดในทางที่ถูกที่ชอบ จะได้ตั้งหน้าปฏิบัติงานให้เจริญก้าวหน้าเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไปในวันเกิดของกระทรวงนั้นเอง อันนี้อยากจะฝากไว้แก่คณะรัฐบาลชุดใหม่ให้ช่วยกันแก้ไขเรื่องนี้ด้วยการนิมนต์พระไปเทศน์ที่กระทรวง ทบวง กรม ในวันเกิดเสียบ้าง เพราะเพียงแต่นิมนต์พระมาสวดมนต์เท่านั้นไม่ได้เรื่องอะไรเท่าใดหรอกเพราะว่าเรื่องที่พระท่านสวดแม้จะเป็นข้อปฏิบัติ แต่คนฟังไม่รู้เรื่อง ไม่รู้ความหมาย ฟังกันไป แบบขลัง ๆ อะไรไปอย่างนั้นเอง ไม่รู้ว่าท่านว่าอะไร มีความหมายในรูปใด ควรจะเอามาปฏิบัติอย่างไร ไม่เข้าใจจึงเรียกว่าได้เพียงขั้นบุญไม่ถึงขั้นกุศล กุศลนั้นคือปัญญา ความรู้ความเข้าใจปัญญานั้นจะเกิดขึ้นแก่เราเมื่อเราฟังอะไรรู้เรื่อง อ่านอะไรรู้เรื่องจึงจะเกิดปัญญา เกิดกุศล อันนี้อยากจะขอฝากไว้ประการหนึ่งในวันที่ระลึกของการแสดงธรรมนี้

ที่นี้เราทั้งหลายที่เป็นข้าราชการ ก็อยากจะทำความเข้าใจกันว่า ข้าราชการนั้นคือใคร ข้าราชการก็คือบุคคลที่ทำงานให้ประชาชนชื่นใจ เพราะคำว่า “ข้าราชการ” นั้น เป็นผู้รับใช้พระราชา คำว่าพระราชานั้นเกิดมาจากอะไร เกิดมาจากคำอุทานของประชาชนในสมัยคึกคักบรรพ์ เมื่อได้รับความสบายใจจากการปฏิบัติงานของบุคคลที่เป็นหัวหน้า ก่อนนี้เขาไม่มีหัวหน้า แต่ว่าเขาได้เลือกคนหนึ่งให้เป็นหัวหน้า

และคนที่เป็นหัวหน้านั้นแหละได้ทำงานอันเป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่พวกเขา พวกเขามีความสุขใจ เขาจึงได้พูดออกมาว่าราชา ๆ

คำว่า “ราชา” นี้แปลว่าบุคคลผู้กระทำการให้ผู้อื่นสบายใจ ราชาองค์เดียวทำงานไม่ไหวเพราะงานมันมาก จึงต้องมีบุคคลรับใช้พระราช เราเรียกว่า “ข้าราชการ” ข้าราชการก็คือผู้ที่ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายที่ได้มอบหมายให้ เพราะฉะนั้น ข้าราชการนี้จึงเป็นบุคคลประเภทที่เรียกว่ามีเกียรติสูงคือได้รับความนิยมาจากพระราชามอบอำนาจไว้ในมือ เพื่อเอาไปใช้ในการปฏิบัติงานในหน้าที่ เราทุกคนที่เป็นข้าราชการจึงควรจะภูมิใจในตัวเองว่า เราเป็นบุคคลที่พระราชไว้วางใจให้มาปฏิบัติงานในหน้าที่นั้น ๆ เมื่อเรานึกได้ว่าผู้ที่มาปฏิบัติงานนั้นต้องทำตามแบบพระมหากษัตริย์ องค์พระมหากษัตริย์นั้นทรงปฏิบัติพระองค์ให้เป็นที่ยื่นชอบแก่ประชาชนตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา องค์ปัจจุบันนี้ พระองค์ได้ทรงเสียดสความสุขส่วนพระองค์เพื่อ ไปทำความสุขให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนทุกหนทุกแห่ง เราจะได้เห็นว่าพระองค์เสด็จไปภาคตะวันออก เชียงเหนือ ไปภาคเหนือ ไปภาคใต้ หรือเสด็จออกจากกรุงเทพฯ ไปประทับอยู่ที่ไหน พระองค์ก็เสด็จไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน การเสด็จไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชนนี้แหละ ขอให้เราทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นอุดมการทางพระพุทธศาสนา อุดมการทางพระพุทธศาสนาของเรานั้น คือหลักที่ว่าทำอะไรก็เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน เราจะไปไหน เราก็ไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน เราจะคิดอะไรก็ต้องคิดให้เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่มหาชน จะพูดอะไรก็ต้องพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่มหาชน จะทำอะไรก็ต้องทำเพื่อให้เกิดประโยชน์เกิดความสุขแก่มหาชน อันนี้เราควรจะต้องถือเป็นอุดมการประจำใจอยู่ตลอดเวลา ถ้ามีอุดมการข้อนี้ประจำจิตใจแล้วการปฏิบัติงานในหน้าที่ประจำวันก็จะเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อยไม่เสียหาย เพราะมีฐานมั่นอยู่ในใจว่าเราจะใช้ชีวิตของเราเพื่อให้ประโยชน์เป็นความสุขแก่มหาชน อันนี้เป็นฐานเบื้องต้นที่เราผู้เป็นข้าราชการทั้งหลายควรจะทำไว้ในใจคือ อธิษฐานใจไว้ทุกวัน ๆ ตื่นเช้าออกจากบ้านไปทำงาน เราก็อธิษฐานใจต่อหน้าพระพุทธรูปที่

ประดิษฐานไว้ในบ้าน หรือว่าต่อหน้าพระพุทธรูปที่ห้อยคอกันอยู่มาก ๆ นั่นแหละ ว่าวันนี้ข้าพเจ้าจะไปปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน เมื่อไปถึง สำนักงานนั่งลงที่เก้าอี้โต๊ะประจำทำงานแล้วก็ต้องสำรวมใจอธิษฐานใจว่าวันนี้ ข้าพเจ้าจะทำงานเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน แล้วก็ทำงานด้วยอารมณ์ สดชื่นรื่นเริงเพื่อให้งานก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี

ข้าราชการเรานั้นต้องปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็ตาม เยี่ยงอย่างของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าของเรานั้นมีลักษณะพิเศษอยู่ 2 ประการ ซึ่งอยากจะนำมากล่าวให้ท่านทั้งหลายได้รับทราบไว้ คือพระองค์มีลักษณะพิเศษ ประการหนึ่งที่เรียกว่า ปุพพสี แล้วอีกอันหนึ่งเรียกว่า อุตตตามุขิ อันนี้เป็นคำบาลี เดี่ยวจะพูดภาษาไทยให้ฟัง ปุพพสี หมายความว่าทักคนก่อน อุตตตามุขิ หมายความว่า มีหน้าตาเบิกบานแจ่มใส สองข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับเราที่ทำงานติดต่อกับประชาชน เพราะว่าคนที่ติดต่อกับประชาชนนั้นตามปกติต้องทักเขาก่อนเช่นว่า มีใครขึ้นมาบนสำนักงาน สำนักงานราชการนี้เราควรจะต้องทักเขาก่อนเช่นว่า เป็นสถานที่อุปถัมภ์ค้ำจุนชีวิตของเรา ทำให้เราได้มีเงินใช้ ได้มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนนับหน้าถือตา เราควรจะต้องทักเขาก่อนว่า สถานที่นี้เป็นที่ให้ความสุขความสบายแก่เรา เราเป็นเจ้าของสถานที่เหมือนกับว่าเป็นเจ้าบ้าน ถ้าใครขึ้นมาบนบ้านของเรา เราจะต้องให้การต้อนรับด้วยการทักเขาก่อน อย่าปล่อยให้คนที่ขึ้นมาบนสำนักงาน เทียวเดินอยู่จนไม่รู้ว่าเป็นอะไร ไม่รู้ว่าจะพูดกับใคร เจอใครก็ต้องทักเขาก่อน เอ้า คุณลุงมาธุระอะไร คุณป้ามาธุระอะไร น้องชายมาธุระอะไร ทักกันฉันพี่น้อง ครูปร่างหน้าตาอายุอานามว่าควรจะเรียกเขาอย่างไร แล้วเมื่อเขาบอกว่าจะมาธุระ นั้นธุระนี้ เราก็บอกเขาว่า อ้อ ไปที่ตรงนั้น ไปที่ห้องนั้น หากคนชื่อนั้น แล้วเขาก็ไป คนที่มาพบคนประเภทนี้เขาสบายใจเหมือนกับคนที่เข้ามาในบ้านของเรา ถ้าเราต้อนรับเขาด้วยการทักทายปราศรัย ผู้คนที่มาก็สบายใจ ถ้าเดินไปไม่มีใครทักสัก คนหนึ่ง ก็เหมือนกับว่าไปเดินอยู่ในประเทศต่างดาวต่างแดนพูดภาษากันไม่รู้เรื่อง อย่างนี้ก็ไม่สบายใจ อันนี้เรื่องหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่งนั้นเราเป็นข้าราชการก็ต้องมีหน้าตาเบิกบานแจ่มใส อย่าเป็นคนหน้าบึ้งหน้าตึงหรือว่าหน้าแบบบอกบุญไม่รับ แต่จะต้องยิ้มอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่

อิมแบบสนุกสนาน แต่ว่าหน้าเบิกบานคล้ายกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เราเห็น
ใหม่พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีพระพักตร์เบิกบานแจ่มใส ใครมีความทุกข์มีความ
เดือดร้อนใจไปกราบแล้วก็เกิดความสบายใจ เราก็ควรจะทำหน้าให้เป็นอย่างนั้น แต่
หน้ามันเป็นอย่างนั้นไม่ได้หรือถ้าใจเราไม่สบาย ทีนี้ทำอย่างไรจิตใจจึงสบาย เรา
ก็ต้องทำในใจไว้ว่า เรามาที่นี่เพื่ออะไร เรามาทำงานเพื่ออะไร เราก็บอกตัวเราว่า
ฉันมาทำงานเพื่องานไม่ใช่ทำงานเพื่อตัวเอง ไม่ใช่ทำงานเพื่อจะหาผลกำไรเป็นวัตถุ
แต่มาทำงานเพื่อหาผลกำไรทางจิตใจ ทำงานเพื่อยกระดับจิตใจของตัวเองให้สูงขึ้น ให้
สงบให้ประณีต ให้ดีให้งามขึ้น ถ้าเราทำใจอย่างนี้ใจจะสบาย แล้วก็ควรนึกว่า
เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายที่มาติดต่อกับพวกเรานั้น เป็นเพื่อนร่วมชาติกัน ร่วมสุขร่วม
ทุกข์กันเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันไม่ใช่ใครที่โหดมา ควรจะอิมยิ้มแจ่มใส พุดจากับ
เขาดิ ๆ อย่าใช้ถ้อยคำที่เรียกว่าวางตัวเป็นเจ้าของนาย หรือว่าอยู่เหนือเขา แต่พูด
อย่างฉันพี่ฉันน้อง มีอะไรควรจะแนะนำก็แนะนำไป มีอะไรควรจะทำให้ก็รีบทำ
ให้เขาเสีย อย่าถ่วงเวลา อย่าทำให้ชักช้า อย่าให้ต้องหยอดน้ำมันยี่ห้อในหลวง
ประชาชนจะเดือดร้อน จะวุ่นวาย จะเกิดปัญหากันด้วยประการต่าง ๆ เวลานี้การ
ปฏิบัติงานมีอยู่ไม่ใช่น้อยที่ไม่ค่อยให้ความสะดวกแก่ประชาชน มักจะถ่วงเรื่อง ถ่วง
อะไรไว้ ทำให้เขาเสียเวลา จนเขาเบื่อไม่อยากจะมาตามสถานที่ราชการ เพราะมา
แล้วไม่สำเร็จตามที่ตนต้องการ ต้องชักช้า ต้องเสียเวลาทำมาหากิน เลยทำให้เบื่อ
ราชการ ข้าราชการที่ทำให้ประชาชนเบื่อนั้นแหละ คือทำตนเป็นแนวร่วมของคน
ประเภทหนึ่งซึ่งไม่หวังดีต่อประเทศไทย เป็นแนวร่วมโดยไม่รู้ตัว เพราะว่าทำให้
คนเบื่อสำนักงานราชการ เบื่อข้าราชการ อันนี้เมื่อเขาเบื่อทางนี้เขาก็ไปทางโน้น
ทีนี้ละก็เกิดปัญหา เราเลยเป็นแนวร่วมโดยไม่รู้ตัวไป เพราะฉะนั้นจึงควรจะต้อง
หลักว่า ให้ความสะดวกแก่ผู้ที่มาติดต่อปฏิบัติงานกับเรา ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะเป็นใคร
อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง ข้าราชการนั้นต้องวางใจเป็นกลาง ไม่มีอคติ ถือความลำเอียง
4 ประการ เขาเรียกว่าลำเอียงเพราะความรัก ลำเอียงเพราะความชัง ลำเอียงเพราะ
ความกลัว ลำเอียงเพราะความหลง ลำเอียง 4 ประการ นี้ใช้ไม่ได้ ถ้าคนนั้นรักกัน
ทำให้อ่อน คนนั้นไม่ชอบกันทำให้อึด คนนั้นเป็นลูกผู้หลักผู้ใหญ่ กลัวมันจะ
เกิดทุกข์เกิดโทษรีบทำให้ หรือทำให้ด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจ อันนี้มันเสียทั้งนั้น เรา

เรียกว่าอคติ อคตินี้ไม่ดี ถ้ามาตั้งอยู่ในใจของบุคคลใดแล้วจะทำให้บุคคลนั้นมีใจ
อับเฉาเหมือนกับพระจันทร์ข้างแรม พระจันทร์ข้างแรมนี้มันน้อยลงไป ๆ จน
กระทั่งหมดดวง แต่ถ้าไม่มีอคติประจำใจแล้ว สุกใสรุ่งเรืองเหมือนค่อยเพิ่มขึ้น ๆ
จนกระทั่งเต็มดวง เราเป็นข้าราชการนี้ต้องวางใจเป็นกลางให้ถือว่าคนที่มาติดต่อทุก
คนนั้นเป็นผู้มาช่วยเรา ช่วยอย่างไรคือ ที่เราได้ทำงานอยู่นี้ก็เพราะว่ามีประชาชนมา
ติดต่อ การที่ประชาชนมาติดต่อกับเรานั้นแหละทำให้หน้าที่ของเรามีอยู่ ทำให้เรา
ก้าวหน้าในชีวิตในการงาน เพราะฉะนั้นผู้มาติดต่อทุกคนจึงชื่อว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ชีวิต
ของเรา ทำให้เราอยู่ได้ หรืออีกประการหนึ่งถ้าคิดว่าเงินเดือนที่เราได้รับนั้น เป็น
ภาษีอากรที่ได้มาจากประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของเงินเหล่านั้น เรานี้เป็นผู้รับ
ใช้ที่มีเกียรติ เกียรตินี้เกิดจากอะไร เกิดจากการเป็นผู้แทนพระเจ้าอยู่หัวออกไป
ปฏิบัติงานในหน้าที่นั้น ๆ เพราะฉะนั้นคนทุกคนที่มาจึงชื่อว่าเป็นผู้มาช่วยเรา ให้มี
ฐานะให้มีเกียรติในสังคม จึงควรจะให้ความสะดวกแก่เขาทุกประการ อันนี้เป็น
เรื่องที่เราจะได้แก้ไขแล้วควรจะได้ประพฤติปฏิบัติกันให้ทั่วไป เพราะชาติอยู่รอด
เพื่อประเทศของเราอยู่รอด ประเทศชาติของเราจะอยู่ไม่รอด ถ้าหากว่าเราทั้งหลาย
ไม่ปฏิบัติงานด้วยความเป็นธรรม ไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ก็จะเกิดความเสียหาย จึง
ใคร่จะขอฝากให้ท่านทั้งหลายได้คิดในเรื่องนี้ว่า เวลาประเทศชาติของเราอยู่ใน
ภาวะคับขัน มีศัตรูมาอยู่ใกล้รั้วบ้าน ไม่รู้ว่ามันจะกระโดดข้ามรั้วเข้ามาวันไหนแล้ว
เราจะมีภัยอันตราย ถ้าเราไม่อยากจะให้มีภัยอันตราย ก็มีอย่างเดียวเท่านั้น คือเรา
ทั้งหลายต้องช่วยกันประพฤดิธรรม ถ้าช่วยกันประพฤดิธรรมแล้ว ชาติประเทศจะ
อยู่รอด แต่ถ้าเราไม่ประพฤดิธรรมแล้วจะอยู่ไม่รอด เรามีคำพูดอยู่คำหนึ่งที่เรานึก
กันบ่อย ๆ ว่าประเทศชาติของเราที่อยู่มาได้นี้เพราะพระสยามเทวาริราชช่วยไว้ นึก
ว่าพระสยามเทวาริราชนั้น เขาพูดเป็นภาษาชาวบ้านให้คนฟังง่าย ๆ ได้เกิดความ
เข้าใจ เนื้อหานั้นพระสยามเทวาริราชนั้นไม่ใช่อะไร ก็คือหลักธรรมคำสอนในทาง
พระศาสนาที่เราเอามาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้นแหละ จะช่วยเรา
จะคุ้มครองเราให้เราอยู่รอดปลอดภัย ให้เราเจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้นเราต้อง
หันหน้าเข้าหาธรรมะเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติกิจ
ในชีวิตประจำวันของเรา ท่านทั้งหลายอาจจะสงสัยว่าเราจะเอาธรรมะอะไรมาเป็น

หลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเรา   ธรรมะมีมากมายหลายอย่างหลายประการ
แต่เราจะเอามามอบให้ท่านเป็นของขวัญไว้สักบางสิ่งบางประการเพื่อนำไปใช้ใน
ชีวิตประจำวันของท่าน

เริ่มแรกทีเดียวนั้น   ในการที่เราเข้ามาเป็นข้าราชการปฏิบัติงานเพื่อ
ประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน เราจะต้องมอบชีวิตจิตใจให้กับงาน เรื่องนี้สำคัญ
มาก คนเราถ้าไม่มอบชีวิตจิตใจให้กับสิ่งที่เราจะทำแล้ว การกระทำสิ่งนั้นมันก็ไม่
ค่อยจะก้าวหน้า เพราะไม่มอบชีวิตจิตใจให้ ไม่เสียสละเวลา ความรู้ความสามารถ
ให้แก่สิ่งที่เราจะพึงปฏิบัติ ทำไปสักแต่จะทำพอด้านผ่านไป ทำให้งานเกิดชักช้าเสีย
เวลา ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร งานในเมืองไทยเราเนี่ย ขอบอกเถอะที่จะกล่าวอย่างไม่ค่อย
จะก้าวหน้าไม่สมกับเราเป็นพุทธบริษัท พุทธบริษัทนั้นควรมีลักษณะต้นตัว ว่องไว
ก้าวหน้า แต่ว่าเราไม่ค่อยจะต้นตัวกัน เราเป็นคนเฉื่อยชาชักช้า เราไม่ว่องไวในการ
ปฏิบัติงานแล้วก็ไม่ทำงานให้ก้าวหน้า ทำตามคำที่เขาสั่งให้ทำแล้วก็ทำช้า ๆ ไม่รีบ
ไม่ร้อน ทำอะไรก็ทำเหมือนกับเล่น ๆ อย่างนั้นแหละ ไม่เอาจริงจัง อย่างนี้งาน
มันจะก้าวหน้าไปได้อย่างไร งานนิด ๆ หน่อย ๆ ควรจะทำให้เสร็จภายในเพียง 10
นาที แต่ช้าไปถึง 7 วันก็มี ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เคยไปติดต่อที่ราชการแห่งหนึ่ง
ไม่ต้องออกชื่อเขาละเคี้ยวกระทบกระเทือนเกินไป ไปขอหนังสือ บอกว่าอีก 7 วัน
หลวงพ่อกลับมาก็แล้วกัน พอครบ 7 วัน ก็ไป ไปถึงยังไม่ได้ทำอะไรเลย บอกให้
หลวงพ่อนั่งรอไปก่อน ก็นั่งรอ เขาก็ไปพิมพ์ผิด ข้อความไม่มากมายอะไร 3
บรรทัดครึ่งเท่านั้นเอง พอรับหนังสือมาแล้ว บอกว่าปิดโธ่คุณข้อความเพียง 3
บรรทัดครึ่งเท่านั้นต้องรอดั่ง 7 วันเชียวนะหรือ ทำไมมันช้าอย่างนี้ บ่นอุบอิบอุ้อมัน
ต้องให้อธิบดีเซ็นแล้ววันนั้นอธิบดีก็คืออยู่ ทำไมไม่พิมพ์ให้หลวงพ่อจะได้เอาไปให้
ท่านเซ็นเสียให้เรียบร้อย ยินหนึ่งไม่ว่าอะไร นี่แหละเขาเรียกว่างานมันช้า ไม่รีบจัด
รีบทำเสียให้เรียบร้อย เพราะไม่สละชีวิตเพื่องานไม่รักงาน ไม่มีความขยันในงาน
ไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ แล้วก็ไม่มีการใช้สติปัญญาเพื่อให้งานนั้นสำเร็จรวดเร็วไม่
ชักช้า งานมันก็ช้าเรื่อย ๆ ไป เรื่องนี้เราจะต้องเปลี่ยนนิสัยแล้ว เปลี่ยนนิสัยเฉื่อยชา
ให้เป็นนิสัยว่องไว นิสัยหลับนอนเปลี่ยนเป็นนิสัยต้นตัว นิสัยที่เป็นคนล่าหลังให้
เป็นคนก้าวหน้า งานมันจึงจะทันคนอื่นเขา เมืองไทยกับประเทศญี่ปุ่นนี่ต้นพร้อม

กัน เริ่มพัฒนาประเทศชาติรุ่นเดียวกัน ในสมัยนั้นประเทศไทยเราสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 16 พระชันษา ญี่ปุ่นเขามีพระเจ้าจักรพรรดิชื่อเมจิ ครองราชย์ในสมัยเป็นหนุ่มเหมือนกัน อายุน้อยเหมือนกัน แล้วก็เริ่มติดต่อกับต่างประเทศ เริ่มเอาตัวอย่างของตะวันตกมาใช้ในประเทศ แต่ว่าญี่ปุ่นนั้นเขาทำงาน ก้าวหน้าจนเราตะโกนก็ไม่ได้ยินแล้ว แต่เมืองไทยนั้นวิ่งไม่ไปเลย เดินช้า ๆ เดินเล่นกันอยู่ตลอดเวลาจึงไม่ทันเขา นี่มันเพราะอะไร ก็ได้พบเคล็ดลับว่า คนญี่ปุ่นนี้ เขาวิ่งไว เขาไม่เดินช้า ๆ เขาลงจากรถเขาวิ่งไปทำงาน พอถึงงานเขาก็ทำอย่างจริงจัง เอาจริงเอาจังจิดอยู่กับงานตลอดเวลาไม่คิดเรื่องอื่น ไม่ทำเรื่องอื่น เขาทำแต่งานของเขา เพื่อให้สำเร็จไปแต่ละชิ้นแต่ละอัน พี่ไทยเราหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ท่านทั้งหลาย ลองพิจารณาตัวเองเถอะว่าท่านทำงานแบบอะไร รับหนังสือมาแล้วก็วางไว้ก่อน ไม่รีบอ่าน ไม่รีบเขียน ไม่รีบจัดให้เสร็จให้เรียบร้อย กองไว้จนงานมากมาย แล้วไปบ่นให้ใครฟัง แหมงานมากเหลือเกิน คนที่บ่นบอกว่างานมากนั่นแหละคือคนที่ไม่ทำงาน ถ้าคนทำงานแล้วงานมันน้อย เพราะงานใดเกิดขึ้นก็ทำเสร็จไป ๆ แล้วงานจะมากได้อย่างไร มันจะกองอยู่บนโต๊ะได้อย่างไร อันนี้เรามากองไว้งานมันก็มาก เวลาเอาไปทำอะไรเสีย ไปนั่งเพื่อฝันเสียบ้าง อ่านหนังสือพิมพ์เสียบ้าง เตรียมตัวจะเลิกเสียบ้าง ในบางกรมบางกองเขาเลิก 16.30 นาฬิกา เตรียมตัวเลิกตั้งแต่ 14.00 นาฬิกาถ้าไปติดต่อดอนนั้นเขาบอกไม่ได้แล้วจะเลิกแล้ว บอกอะไรบ้างสองโมงจะเลิกอะไร บอกเตรียมตัวเลิก ว่าอย่างนั้นแล้วจะไปรอดกันได้อย่างไร มันมีมาเรื่องอย่างนี้ ไม่ใช่ไม่มี ลองไปดูบ้างเถอะ ผู้หลักผู้ใหญ่เดินแอบไปดูตามกรมกองต่าง ๆ อย่าเดินไปให้เขารู้ ย่องไปแล้วไปดูก็จะพบความจริง เรื่องอย่างนี้ยิ่งบ้านนอกบ้านนาแล้วยิ่งไปกันใหญ่ บางแห่งโรงเรียนเปิดแล้ว 9 โมงครึ่ง เด็กนั่งอยู่ในชั้นเรียน ไม่มีครูสักคนเดียว นี่ไปพบด้วยตนเอง ไปเทศน์ที่บ้านนอก เลยเดินไกลไปดูโรงเรียนเขาเสียหน่อย เจอแต่เด็กเท่านั้นนั่งกันอยู่ทุกชั้นไม่มีครูสักคนหนึ่งเลย ถามว่าครูไปไหนไอ้หนู ครูยังไม่ว่าง ว่าอย่างนั้นจะ 9 โมงแล้วครูยังไม่มาเลย เลยก็ต้องออกมาที่วิทยุโทรทัศน์วันนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นได้ยินร้อนกร้อนใจเรียกประชุม โรงเรียนไหนที่เป็นอย่างนั้น นี่แสดงว่าผู้ใหญ่ไม่ได้แอบไปดู ถ้าไปตรวจก็ไปเป็นทางงานทางการอื่นจาวไปเลยทีเดียว ดีซ้องร้องป่าว ต้องแอบไปตรวจบ้าง

เราเป็นผู้ใหญ่ตรวจงานตรวจการ แอบไปอย่าไปบอกใครจะได้รู้ว่ามีสภาพเป็นอย่าง
ไร นี่ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ ว่าเราเป็นข้าราชการยังเฉื่อยชา ยังชักช้าที่นี้การเฉื่อยชา
ชักช้ามันเกิดมาจากอะไร เกิดมาจากว่าเราไม่มอบชีวิตให้กับงาน ไม่รักงานอย่าง
จริงจัง งานจึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

ต่อแต่นี้ไปตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2523 นี้ เรามารักงานกันจริงๆ ละอะ
มอบชีวิตให้กับงานจริงๆ ให้เป็นทาสของงาน แล้วตั้งใจทำงานด้วยความซื่อสัตย์
สุจริต ตรงไปตรงมาทำให้สำเร็จเรียบร้อยเกินเวลานิดหน่อยไม่เป็นไร อย่างนี้กว่า
เกินเวลาไปต้องมีโอเวอร์ไทม์ แล้วก็ต้องเรียกเงินเพิ่ม ไม่ต้อง เราเสียสละเพื่อหน้า
ที่การทำงาน ทำงานให้ก้าวหน้าแล้วก็ต้องรู้นโยบายของราชการเขามุ่งอะไร ทำงานเพื่อ
อะไร ต้องให้รู้จักจุดหมาย ทำเพื่อให้ไปสู่จุดนั้น เราต้องรู้จักใช้ปัญญาใช้สมรรถภาพ
ของตัวเองเพื่อปฏิบัติงานให้มันก้าวหน้าไม่ใช่คอยฟังคำสั่งให้คนอื่นสั่งให้ทำแล้วก็ทำ
เท่านั้นแหละ ไม่ได้ใช้สติปัญญาของตัวเอง คนประเภทนี้เขาเรียกว่าคนประเภท
หัวสัตว์ ส่วนนั้นคือวัตถุที่เขาใช้เจาะไม้ สมัยก่อนเขาไม่มีเครื่องมือมีแต่สิ่วอันหนึ่ง
ค้อนอันหนึ่งเจาะไม้เข้าไม้ เขาใช้สิ่วเจาะลงไป สิ่วนี้ถ้าเอาไปวางไว้เฉย ๆ มันไม่กิน
เนื้อไม้ ต้องเอาค้อนทุบหัวมันลงไปแล้วมันก็เจาะลงไปเนื้อไม้ได้ คนเราบางคนมัน
เป็นคนประเภทสิ่ว ถ้าไม่บอกแล้วทำอะไรไม่ได้ สั่งให้ทำอะไรไม่มีหัวคิด ไม่มีสติ
ปัญญา ไม่รู้จักใช้สมอง ไม่มีความคิดริเริ่มในการที่จะทำงานให้มันก้าวหน้า คอย
แต่รับคำสั่งอย่างเดียว กลัวจะเกิดความเสียหาย เลยเขาเรียกว่าไม่มีความรับผิดชอบ
คนรับผิดชอบนั้นต้องรู้จักใช้สติปัญญาใช้ความสามารถเท่าที่ตนมีเพื่อทำสิ่งนั้น เมื่อ
ผิดไปก็ยอมรับว่าผิด บอกพร้อมไปต้องแก้ไขกันต่อไป ต้องเป็นคนกล้าในการปฏิบัติ
งานในหน้าที่ ไม่ใช่คนจืดจาง เรามีอำนาจตามตัวบทกฎหมายที่จะให้ทำอะไรได้
แต่ไม่ค่อยจะใช้อำนาจนั้น ๆ หรือว่าสิทธินั้น ๆ ที่กฎหมายอนุญาตให้ รอฟังแต่คำสั่ง
ผู้ใหญ่อย่างเดียว แม้แต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่กล้าทำอะไร กลัวจะเกิดความ
ผิดพลาดเสียหาย อันนี้แหละคือปมด้อยของสิ่งที่เรียกว่าราชการของเรา ทำให้ไม่
ก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงควรจะรู้จักใช้สมรรถภาพในการปฏิบัติงานในหน้าที่

มีอีกอันหนึ่งที่เรียกว่าเป็นปมด้อยทางราชการ คนไทยทั่ว ๆ ไป เป็น
เรื่องของผู้ใหญ่คือผู้ใหญ่ของเรานั้นใจยังไม่กว้างพอ ใจยังไม่กว้าง ยังเป็นคนใจ

กับแคบ ไม่ยกย่องเชิดชูลูกน้องที่มีความคิดริเริ่ม มีความคิดก้าวหน้าในการที่จะทำอะไร ๆ คนหนุ่ม ๆ สมองใส่ว่างอย่างนั้นเถอะเรียนวิชามาสำเร็จมาก็มีความคิดความอ่านที่จะทำให้งานก้าวหน้า ใครจะทำอย่างนั้นจะทำอย่างนี้บางทีก็มาทำโครงการเสนอ ผู้หลักผู้ใหญ่ก็เอาไปใส่ลิ้นชักเสีย ไม่อนุญาตให้ทำ ไม่พิจารณาเลย ๆ เสียอย่างนั้นเองแหละ อย่างนี้เขาเรียกว่าตัดความก้าวหน้าของผู้น้อย ไม่ให้ผู้น้อยมีกำลังใจในการที่จะปฏิบัติงานในหน้าที่ราชการต่อไป เมื่อคับอกคับใจหนักเข้าก็เลยลาออกไปเป็นลูกจ้างฝรั่งดีกว่า เงินเดือนก็สูงกว่าด้วย และก็มือสระในการปฏิบัติงานด้วย เราก็ดูเสียกำลังคนไป คนที่จะเป็นกำลังแก่ชาติแก่บ้านเมืองหนีไปเสียหมด เพราะว่าผู้ใหญ่เราไม่ค่อยจะเอาใจใส่ อันนี้ทั่วไปแหละ ทั้งวัดทั้งบ้าน มันเหมือน ๆ กัน เพราะนิสัยคล้าย ๆ กัน ไม่เปิดโอกาสให้ผู้น้อยแสดงความคิดเห็น ไม่เปิดโอกาสให้ผู้น้อยได้ลงใช้สติปัญญา เลยสติปัญญา ก็ไปตันเสียไม่ได้ใช้ เครื่องยนต์ไม่ได้ใช้ก็ฝืดสนิมขึ้นเท่านั้นเอง คนเรามีความรู้ความสามารถแต่ไม่ได้ใช้ความรู้ นั่นเขาก็เกิดความท้อแท้ทางจิตใจ เราอยู่ไปก็ไม่ได้เรื่องอะไรลาออกเสียดีกว่าอันนี้ไม่ดี เราที่เป็นผู้ใหญ่ต้องใจกว้างหน่อย คือให้ผู้น้อยเขาแสดงความสามารถได้อย่าเห็นแก่ตัว นี่มันเกิดจากความเห็นแก่ตัวไม่ใช่เรื่องอะไรเห็นแก่ตัวอย่างไร กลัวผู้ น้อยจะได้หน้าได้ตา และตัวนี้จะไม่ได้อะไร นี่คือความเขลาชนิดหนึ่ง ความจริง นั้นคนในกรมใดกองใด ทำอะไรเด่น ๆ เขาชมห้วนหน้าทั้งนั้นแหละเหมือนกับว่า พระในวัดชลประทานฯนี้แหละ ถ้าว่าดีขึ้นมาสักองค์หนึ่ง เขาจะไปชมใคร เขาก็ ชมว่าท่านปัญญาแก่เก่ง อบรมลูกน้องดี ลูกน้องมีความรู้มีความสามารถ สมภารก็ พลอยได้หน้า เราไปคิดว่าไม่ได้ ลูกน้องมันจะได้หน้า เราจะต่ำต้อยไป นี่คือความ คิดเห็นที่เข้าข้างตัว คือเห็นแก่ตัว นั่นแหละความเห็นแก่ตัวนั่นแหละเป็นภูเขาใหญ่ ที่จะกั้นไม่ให้คนเข้าถึงความดีความงามได้ เราจึงควรคิดเสียใหม่ว่า ขอให้ลูกน้อง ของเราได้เจริญได้ก้าวหน้าในหน้าที่ในการงาน ว่าง ๆ ก็เรียกประชุมเสียบ้าง มา ปรึกษาหารือเพื่อให้กำลังใจแก่ผู้ น้อย ถ้ามีเรื่องที่จะต้องจัดต้องทำ พวกเธอทั้งหลาย มีความคิดเห็นอย่างไรในเรื่องนี้ ใครมีความเห็นอะไรบ้างให้เสนอขึ้นมา หรือว่าไป เขียนแผนงานมา เอามาเสนอกันในวันต่อไป ผู้ น้อยก็ได้กำลังใจว่านายเรานี้เปิด โอกาสแล้วให้เราได้ปฏิบัติงาน เขาก็ไปร่างแผนงานเอามาเสนอเมื่อเสนอขึ้นมาแล้ว

ถ้าสมมติว่าของนายคนใดเข้าที่ตีมีความดีงามจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ เราก็เอาแผนงานนั้นแล้วเมื่อเอาแผนงานนั้นแล้วก็ต้องประกาศโฆษณาบอกในที่ประชุมยกย่องให้ผู้ใหญ่เหนือหัวได้ทราบต่อไปว่า อันนี้เป็นผลงานของคนชื่อนั้น เขามีความรู้ เขามีความสามารถ ยกย่องในที่ประชุม ประกาศให้ใคร ๆ รู้ ผู้น้อยก็ได้กำลังใจ เพราะชื่อนายยกย่องเชิดชูแล้วนายก็พลอยได้หน้าได้ตาว่าเป็นคนฉลาด รู้จักใช้คน รู้จักเลี้ยงคนให้ทำงานทำการให้ก้าวหน้าต่อไป คนโง่งนะทำงานคนเดียว แต่คนฉลาดนะเขาให้ลูกน้องช่วยกันทำงาน เมื่อช่วยกันทำงานหลายคนมันก็หลายหัว หลายหัวก็หลายแรงงาน หลายความคิดงานมันก็ก้าวหน้า แต่ถ้าเราทำอยู่คนเดียว มันก็ไปไม่รอด แม่ทัพคนเดียวจะไปรบกับข้าศึกได้อย่างไร มันต้องมีอาหาร มีลูกน้องหลาย ๆ คน ซึ่งเป็นผู้ฉลาดในการที่จะจัดงานจัดการ กองทัพนั้นจึงจะมีสมรรถภาพ ข้าราชการพลเรือนก็เหมือนกัน หัวหน้าต้องเป็นคนฉลาดในการใช้คน ให้ปฏิบัติงาน ต้องรู้นิสัยใจคอของลูกน้องว่าเป็นคนมีนิสัยอย่างไร มีความรู้ในเรื่องอะไรมีความถนัดในเรื่องอะไร ใช้คนให้เหมาะแก่งาน เขาเรียกว่าใช้คนให้เหมาะแก่งาน งานมันก็ก้าวหน้าไป ถ้ามีอะไรไม่ดีไม่งามก็เรียกมาแนะนำตักเตือน อันนี้มันไม่ค่อยเหมาะ ต้องมีการปรับปรุง ต้องมีการแก้ไข เพื่อให้ดีขึ้นไปยิ่งกว่านี้มันก็ดีแล้วละ แต่ว่าควรที่จะเพิ่มอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ ไม่ตัดของเขาทิ้งเสียเลยทีเดียว แต่ว่าแนะแนวให้เขาเพิ่มขึ้นไปหน่อยให้กำลังใจแก่ผู้น้อย ผู้น้อยก็จะได้มีกำลังใจมากขึ้นในการปฏิบัติงาน แล้วผู้น้อยจะมีความรักมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ในสำนักงานนั้น ๆ คนเรารู้รักกันเคารพกันแล้ว การปฏิบัติงานมันสะดวกเกิดความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน แต่ถ้าไม่รักไม่เคารพกันแล้วก็จะเกิดปัญหาขึ้นมา เกิดช่องว่างระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ความกลมเกลียวก็ขาดไป ทีนี้แหละงานมันเสีย อันนี้เป็นข้อคิดที่เอาตมาอยากจะฝากไว้ เพราะเรามันยังบกพร่องกันอยู่ในเรื่องนี้เหมือนกัน อันนี้ประการหนึ่ง

ทีนี้อีกประการหนึ่ง เราเป็นข้าราชการที่จะทำงานให้ก้าวหน้าออกงามต่อไปนั้น ต้องรักษาสุขภาพทางกาย ทางใจไว้ให้ดี เรื่องนี้สำคัญมาก เพราะถ้าหากว่าร่างกายอ่อนแอจิตใจอ่อนแอด้วยแล้วจะทำงานได้อย่างไร จะรับใช้ประเทศชาติได้อย่างไร จะทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างไร เพราะสุขภาพไม่ดี

สุขภาพไม่ดีนั้นเกิดจากอะไร เกิดจากการปล่อยตัวไปตามสิ่งแวดล้อม มัวเมาไปใน
สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย เช่นมัวเมาในการเสพของมีนเมา มัวเมาในการ
เที่ยวสนุกสนานยามราตรี มัวเมาในการเล่นการพนัน กลางค้ำกลางคืนมัวเมาใน
เรื่องเหลวไหลประเภทต่าง ๆ อันนี้คนโบราณเขาก็สอนไว้ เช่นเขาสอนว่า ข้าราชการ
ไม่พึงเสพสุราจนกระทั่งมีนเมา เปิดช่องไว้คิดหนึ่งว่าไม่พึงเสพจนมีนเมาแปลว่า
เสพได้คิดน้อยในการสังคมมีการเลี้ยงดูอุปถัมภ์อะไรกัน ก็เสพนิด ๆ หน่อย ๆ พอ
เหม็นปากเหม็นคอกว่าอย่างนั้นเถอะ ไม่ใช่พอหอมปากหอมคอกอะไร แต่ว่าอย่าเสพ
ให้มันเมา อย่าเป็นทาสของน้ำเมา ข้าราชการเราต้องงดเว้นการเสพของมีนเมาจน
กระทั่งของมีนเมานั้นเป็นยาพิษทำลายร่างกายจิตใจ อันนี้มีอยู่มากขออภัยเถอะ
ข้าราชการเรานี้เป็นคนขี้เมาที่อยู่มากตามหัวบ้านหัวเมืองก็เยอะแยะ เมื่อปีก่อนโน้น
กระทรวงมหาดไทยกรมการปกครองส่งข้าราชการขี้เมามาตั้ง 10 กว่าคนให้มาคัด
นิสัยที่วัด คือว่ารักษาสุขภาพทางกายจากโรงพยาบาลมาแล้ว แล้วก็ส่งมาให้เอาตามา
รักษาสุขภาพทางจิต ดูร่างกายเต็มทีทั้งนั้น ผอมแล้วเวลาเดินไถ่ ๆ เหม็นกลิ่นสุรา
ตลอดเวลา บางทีสงสัยว่า เอนี้แอบไปคืมมาแล้วกระมัง ไม่มีครับไม่มี ตั้งแต่มา
รักษาตัวนี้ไม่เคยคืมเลย แล้วทำไมมันมีกลิ่น ของเก่าครับมันออกมา เรียกว่าสต็อค
ไว้เยอะแยะในตัว เรียกว่าสต็อคไว้นานเหลือออกมาเป็นสุราแล้ว อะไรอย่างนี้ นี่เขา
เรียกว่าเป็นทาสแห่งสุราเมรัย ไปไม่รอด คนหนึ่งเป็นปลัดอำเภอเพื่อนได้เป็น
เจ้าเมืองแล้ว ตัวยังเป็นปลัดต๊อکت้อยอยู่นั่นเอง เพื่อนที่เป็นเจ้าเมืองมาเยี่ยม บอกว่า
นี่รุ่นเดียวกับผม ออกทำงานพร้อมกันแต่จะไปไม่รอด เพราะว่ามันเที่ยวเดินเตะไห
เหล้าอยู่ตลอดเวลาเลยไม่ก้าวหน้า อันนี้เสียหาย เราจึงควรจะได้กวดขันกันในเรื่อง
นี้ไม่ให้ข้าราชการเป็นนักคืมชนิดที่เสียหาย ทำให้เกิดความมีนเมาเสียราชการ เพราะ
ถ้ามีนเมาแล้วจะมาทำงานได้อย่างไรนั่งซิมไป มือไม้สั้นไป จะไปทำงานอะไรก็ไม่
ไหวอย่างนี้ต้องลูทั้งนั้น พวกขี้เมาทั้งหลายนี้ต้องปลดออก แต่ว่าผู้หลักผู้ใหญ่ซึ่งใจ
ดีเหมือนกันสงสาร ไม่ใช่สงสารข้าราชการขี้เมาหรอก แต่ว่าสงสารลูกเมียซึ่งจะได้
รับความทุกข์ความเดือดร้อน เอามารักษามาเยียวยาแก้ไข ปรากฏว่าคนที่มารักษานี้
ออกไปก็เรียบร้อยไม่คืมต่อไป อันนี้ก็ได้รับประโยชน์ ไฟฟ้านครหลวงก็เคยส่งไป
รักษาเหมือนกันหลายคน ไปกัน 17 คน พออยู่คืนเดียวรุ่งเช้าหนีหมด บอกว่าไม่

ไหวกวอดขันเหลือเกินสบนุหรือก็ไม่ได้อะไรก็ไม่ได้เลยหนีรุ่งเช้าขึ้นก็กลับมานใหม่อีก
หายไป 3 คนถามว่าทำไมจึงหนีไป บอกว่ามันบังคับผมถ้าไม่ไป มันจะทำร้ายเลย
ต้องไปกับเขาด้วย นี่พวกขี้เมาทั้งนั้น นี่มีอยู่ตามกรมกองต่าง ๆ น่าจะมีการเช็ค
สุขภาพของข้าราชการเสียบ้างว่า คนใดมีโรคพิษสุราเรื้อรังบ้างหรือว่าร่างกาย
ผ่ายผอมไม่แข็งแรง ทำงานไม่ไหวก็ควรจะมีการปรับปรุงแก้ไข ตามหัวเมืองก็ควร
จะได้มีการตรวจสุขภาพในเรื่องนี้ เพราะว่าคนทำงานต้องมีสุขภาพดีทั้งกายทั้งใจ
ถ้าเป็นคนนักดื่มแล้วก็ไม่ไปไม่รอด หรือว่าเป็นคนชอบเที่ยวกลางค้ำกลางคืน เที่ยว
ดึก ๆ คื่น ๆ นอนตื่นสายมาทำงานก็นั่งซึม ไปทำงานไม่ได้งานไม่ก้าวหน้า ที่จะต้อง
ตรวจต้องเช็คเหมือนกันพวกเหล่านี้ขอบายมุขที่พระพุทธเจ้าท่านไว้ว่า มีการดื่มของ
มึนเมาการเล่นการพนัน การเที่ยวกลางคืน การคบเพื่อนชั่วเป็นมิตรเป็นสหาย
เกียจคร้านการทำงานสนุกสนานไม่เข้าเรื่อง เป็นเรื่องที่ข้าราชการพึงควรวางอย่าง
เด็ดขาด ข้าราชการไม่พึงไปสนามม้าในวันเสาร์ วันอาทิตย์ และไม่พึงเข้าบ่อน
การพนัน ไม่พึงเข้าโรงสุราเมรัยอะไรต่ออะไรต่าง ๆ เดี่ยวนี้อาจจะมีข้าราชการติด
เฮโรอีน เช็กให้ดีอาจจะมีเหมือนกันเวลานี้ นี่มันเสียหายมากร่างกายไม่แข็งแรง
เกิดเป็นทุกข์เป็นโทษแก่ราชการ ซึ่งมันจะทำให้ราชการเสียหาย เราจะต้องแก้ไขผู้
ที่เป็นข้าราชการต้องงดเว้นจากสิ่งเหล่านี้อย่างเด็ดขาด เพื่อรักษาสุขภาพทางกายให้
แข็งแรงแล้วจะได้ปฏิบัติหน้าที่ให้ก้าวหน้าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมต่อไป เรื่องนี้
ก็เป็นเรื่องที่สำคัญอยู่อันหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่งที่ข้าราชการควรระมัดระวังเหมือนกัน เกิดปัญหาเหมือนกัน
ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยนะ คือการไม่สำรวมในกามการไม่สำรวมในกามนี้ หมายความว่า
ว่าอะไร หมายความว่าบ้านหลายบ้าน บ้านใหญ่ก็มี บ้านเล็กก็มี มักจะมีปัญหา
นา บ้านเล็กบ้านใหญ่นี้ บ้านใหญ่ก็เรียกว่าของเก่าใกล้จะรุดต้อคแล้วก็เลยหาบ้าน
ใหม่มาไว้อีกหลังสองหลัง แล้วก็เที่ยวไปไกลละคราวนี้ไปบ้านโน้นบ้างบ้านนี้บ้าง
ทำไมจึงได้เกิดคอร์รัปชันในเรื่องการเงินการทอง ทำไมจึงรับสินบนมันเรื่องปัญหา
นี้แหละ เรื่องบ้านเล็กบ้านน้อยนี้แหละ บ้านใหญ่ไม่เคยมีเรื่องเหล่านั้นมานานแล้ว
แต่บ้านน้อยนี่เขาจะต้องหาโอกาสกอบโกยไว้เพราะไม่แน่ว่าจะทิ้งตัวไปเสียเมื่อใด
เขาก็ต้องเข้าไปประจบประแจงขอร้องอย่างนั้นขอร้องอย่างนี้ เวลาใดพอบ้านเป็น

คนเพลิดเพลินหลงไหล เขาจะขอตอนนั้นแหละ ผู้หญิงเขาจะขอพรตอนที่กำลัง
สนุกนั้นแหละพอใกล้จะถึงจุดแล้วมันขอตรงนั้นแหละ ลืมไป เพลินไป ก็เลยต้อง
ให้เขา อันนี้ให้แล้วมันก็ต้องคอยทวงบ่อย ๆ ว่าที่จะให้มันจะให้มันไม่เห็นให้สักที ที
นี้ยุ่งแล้วเงินเดือนมันไม่พอจะทำอะไร ก็ต้องหาวิธีการอย่างอื่น คอรัปชั่นบ้าง
อะไรต่ออะไรบ้าง ถ้ามีโอกาสติดต่อกันกับพ่อค้าวาณิชทั้งหลายไปขอนั้นขอที่เขา
อะไรต่ออะไรเรื่อยไป นี่คือการเสื่อมโทรมเสียหายในทางราชการ เสียหายเนื่อง
จากว่ามีบ้านหลายบ้านนี้เองแหละ เพราะฉะนั้นข้าราชการนี้ต้องมีความสันโดษในคู้
ครอง ยินดีในคู้ครองของตน อย่าเป็นคนมักมากในทางกามารมณ์ ให้ยินดีในคู้
ครอง ถือศีลเสียบ้าง อยู่กันแม้เป็นคู้ครองแต่งงานกันถูกต้อง ก็ควรจะนึกว่าเราควร
จะอยู่กันมีลูกเต้ากันสักเท่าไร สมมติว่ามีสักสามคนสี่คนแล้วก็มาตกลงกันว่า ต่อ
ไปนี่นะเราอยู่กันฉันพี่น้อง ไม่มัวเมาในเรื่องกามวิสัยต่อไป ช่วยกันเลี้ยงลูกให้มัน
เจริญก้าวหน้าต่อไป รักษาพรหมจรรย์เสียบ้างเหมือนกับท่านมหาตมะคานธี พอ
ท่านมีลูกแล้ว ท่านบอกว่าต่อไปนี้อยู่กันฉันพี่น้องไม่เกี่ยวข้องกันในเรื่องทางกาม
ชีวิตท่านเรียบง่าย ครอบครัวเรียบง่าย มีลูกดี มีหลานดี คนเราถ้าพอเลอะเทอะไม่
คอยได้เรื่องแล้ว ลูกมักจะเสียหายกลายเป็นอันธพาล รกบ้านรกเมือง เพราะความ
ประพฤติกว้างขวางในทางกาม อันเป็นเรื่องที่ก่อปัญหาต่อความทุกข์ความเดือดร้อนนี้
เป็นเรื่องสำคัญ แล้วคนประพฤติกว้างขวางแบบนี้มักจะบอกครอบครัวว่าอยู่เวรบ่อย ๆ ความ
จริงไม่ได้ไปอยู่เวรหรอก แต่ว่าไปบ้านอื่น อันนี้ก็จะรู้เรื่องก็เกิดความเสียหาย
บางทีถึงกับฆ่ากัน เพราะเรื่องความมัวเมาอย่างนี้ จึงต้องมีความสำรวมในเรื่องนี้
ไม่ประพฤติดนให้เกิดความเสียหายด้วยประการใด ๆ นี่ก็เป็นเรื่องที่สำคัญอยู่เหมือน
กัน ที่เราจะต้องระมัดระวังกัน นี่เรื่องหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่ง เราเป็นข้าราชการนั้น ก็คือว่าอยู่ในวงเดียวกัน เหมือนกับ
นักดนตรีอยู่ในวงเดียวกันมันต้องพร้อมกันแสดง คนหนึ่งเป่าปี่ คนหนึ่งตีกลอง คน
หนึ่งตีอะไร ทำไมจึงเพราะ ได้จังหวะจะโคนดี ถ้าวางดนตรีใด คนมันเกียงกัน แกดตี
ชิ ข้าไม้ตี เล่นก็ไม่ได้เรื่องมันเล่นไม่พร้อมกัน จังหวะไม่ดีคนดูก็ฮาปากันเท่านั้นเอง
ไม่เท่าใดวงดนตรีนั้นก็พังไปไม่รอด ข้าราชการเราก็เหมือนกันต้องมีความสามัคคี
ร่วมแรงร่วมใจกันให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย ประเทศชาติเหมือนกับร่างกาย

เราที่เป็นข้าราชการนี้เป็นอวัยวะของร่างกาย ต้องเข้ากันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเกิดความแตกแยกกันแล้ว งานก็ไม่สำเร็จ ไม่ก้าวหน้า อันนี้มีข่าว ปราบกฏอยู่ บ่อย ๆ ว่า หัวหน้ากองกับรองอธิบดีไม่ถูกกันบ้าง อธิบดีกรมนั้นไม่ถูกกับอธิบดี กรมนี้บ้างก็ยุ่งงอนกันด้วยเรื่องอะไรต่าง ๆ จึงตีชิงเด่นกัน แล้วงานมันจะก้าวหน้า ไปได้อย่างไร งานมันไม่ใช่งานของเรา มันเป็นงานของชาติของประเทศชาติ เรา จะมาเกี่ยวข้องกันไม่ได้ อย่าเอาเรื่องส่วนตัวมาใช้ในหน้าที่การงาน แต่เราถือว่าเป็นงาน ของส่วนรวม ไม่ใช่ของใคร เราต้องตั้งใจทำงานแล้วก็อย่าไปเกี่ยวข้องกันในเรื่องอะไร เรื่องเกี่ยวกับนี้มันก็เกิดจากรื่องการเห็นแก่ตัวนั่นเองแหละ จะเอาหน้าจะเอาเด่น ส่วนตัวไม่แบ่งรางวัลให้แก่ใคร ขอบอกให้ทราบว่าคนเราดีคนเดียวไม่ได้ เด่นคนเดียวก็ไม่ได้ ต้นไม้ต้นเดียวมันถูกลมพายุพัดได้ง่าย ดุชิตันไม้ถ้ามันอยู่ในทุ่งต้น เดียว มันอยู่ไม่ได้ ลมพายุมาก็พัดกรืนลงไปเท่านั้นแหละ ต้นไม้ที่จะอยู่ได้ก็จะต้อง อยู่เป็นหมู่เป็นกลุ่มเป็นก้อน เราเห็นว่าต้นไม้มันขึ้นเป็นหมู่ ต้นตาลขึ้นเป็นหมู่ ต้นตะแบกก็ขึ้นเป็นหมู่ ต้นไม้ทุกประเภทถ้ามันขึ้นแล้วมันขึ้นเป็นหมู่มันอยู่ได้เป็น กลุ่มเป็นก้อน คนเรานี้ก็เหมือนกัน ถ้าเอาอะไรคนเดียวละก็อยู่ไม่ได้ ดีคนเดียวไม่ ได้ สุขคนเดียวก็ไม่ได้ เค้นอยู่คนเดียวมันก็ไม่ได้ มันล่งง่าย แต่ว่าเราต้องดีพร้อม หน้ากัน ต้องให้ความเด่นมันพร้อมหน้ากัน รวมแล้วก็คือว่าเราไม่เอาดีเอาเด่นคน เดียว แต่เราจะต้องให้แก่หมู่คณะ มีอะไรสำเร็จขึ้นมาสักชิ้นหนึ่ง เราก็ต้องบอกว่าเป็น ความสำเร็จทั้งหลายนี้เพราะพวกเราพร้อมเพรียงกันทุกคนมีส่วนในงานชิ้นนี้ เราก็ ต้องบอกว่าเป็นความสำเร็จทั้งหลายนี้เพราะพวกเราพร้อมเพรียงกันทุกคนมีส่วนใน งานชิ้นหนึ่ง ไม่ใช่งานของผมคนเดียว ขอให้รับส่วนแบ่งความสบายใจทั่วหน้ากัน เท่านั้นมันก็สบาย ไม่มีปัญหาอะไร ทุกคนรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เวลานี้ประเทศชาติของเราต้องการมากคือ ต้องการความรัก ความสามัคคี ต้องการ ความร่วมแรงร่วมใจกันอย่าแตกแยกกัน อย่ายุ่งงอนกัน เกี่ยวงอนกันไม่ได้ เช่น ว่าฝ่ายปกครองเจ้าหน้าที่อำเภอกับผู้กอง สารวัตรเรียกสารวัตรเดี๋ยวนี้ บางทีไม่ถูกกัน ไม่ถูกกันก็เกิดยุ่ง ราษฎรเดือนร้อน ผู้กำกับกับเจ้าเมืองไม่ถูกกัน ก็เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนเหมือนกัน เกี่ยวงอนกันด้วยปัญหาอะไร ๆ ต่าง ๆ มีบ่อย ๆ อาตมา ไปเที่ยวตามต่างจังหวัดนี้รู้ว่ามีอะไรต่ออะไร เพราะว่าพระนี่ถ้าไปแล้ว ชาวบ้าน

เขาชอบมาบอก เขามาเล่าให้ฟังว่าอย่างโน้นอย่างนี้คนนั้นเป็นอย่างนั้น คนนี้เป็น
อย่างนี้มีอยู่หลายหนหลายแห่ง นี่ก็คือความเสียหายในชาติในบ้านเมืองของเรา เป็น
ปมด้อยที่จะนำศัตรูเข้ามาทำลายพวกเราได้ เพราะเราไม่พร้อมเพรียงกัน ทุกคนต้อง
รู้ว่าเราทำงานเพื่อใคร เราไม่ใช่ทำงานเพื่อตัวของเรากล้าเราคิดว่าเราทำงานเพื่อตัวเอง
แล้วเป็นความคิดที่ต่ำต็มที่ แต่เราคิดว่าเราทำงานเพื่อชาติเพื่อประเทศของเราเราจึง
ต้องทำงานพร้อมเพรียงกัน มีปัญหาอะไรขึ้น เรียกมาประชุมกัน ปรึกษาหารือกัน
เสร็จแล้วก็วางแผนว่าจะไปทำอย่างไร ไปพร้อมเพรียงกัน ทำกันอย่างพร้อมหน้า
ไม่เอาคนเดียว ไม่เอาอะไรคนเดียวถือว่าเป็นงานของส่วนรวมคือ ต้องเสียสละนั้น
เอง เราทุกคนจะต้องมีความเสียสละในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ อย่างนี้มันก็ไม่มีการ
เกี่ยงงอน ไม่มีปัญหากัน สังเกตดูที่เกิดการขัดแย้งอะไรกันนั้น ก็เนื่องจากประโยชน์
ทั้งนั้นต่างคนจะเอาประโยชน์กันหาถ้าไฟพิเศษ ไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ นี่คือ
ตัวปัญหา ยิ่งบางจังหวัดอยู่ใกล้ชายทะเลด้วยแล้วมักจะไม่ลงรอยกัน ไม่ลงรอยกัน
ด้วยเรื่องอะไร ค้าของเถื่อนนะซี แร่เถื่อนบ้าง อะไรบ้าง หาดทรายมันยาวจน
สินค้าเข้ามา เรือไปรับเข้ามาขึ้นหาดทรายนั้นหาดทรายนี้ คนนั้นได้คนนี้ได้แบ่ง
ไม่เท่ากัน ประโยชน์ขัดกัน ก็เลยยิงกันทำร้ายร่างกายกัน นี่คือตัวปัญหาที่เกิดขึ้น
ทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะเราที่เป็นข้าราชการนั้น อย่าไปเอี่ยวกับใคร ๆ อย่าไปเข้าหูกกับ
ใคร ๆ ในเรื่องที่ผิดกฎหมาย เป็นของที่ต้องงด เว้นอย่างเด็ดขาดเพราะเราเป็น
บุคคลผู้รักษากฎหมาย ต้องเคารพกฎหมาย เคารพศีลธรรม เคารพระเบียบประเพณี
พุดง่าย ๆ ว่าอยู่ในระเบียบวินัยของข้าราชการถ้าเราทิ้งระเบียบวินัยของข้าราชการ
แล้วมันจะเป็นข้าราชการได้อย่างไร เป็นลูกจ้างที่ไม่ได้เรื่องของประชาชนเท่านั้นเอง
เพราะไม่ถือระเบียบ ที่คนเขาเคารพบูชาอยู่ได้นี่ เพราะว่าเรามีระเบียบวินัย เราไม่
ทำอะไรตามชอบใจ ตามใจอยากจะทำอะไรก็ต้องถือหลักเกณฑ์ มีระเบียบวินัยไว้
ตลอดเวลาจึงจะเป็นการเรียบร้อยแต่อย่างดีก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ชอบ เรื่องนี้เป็น
เรื่องสำคัญมากที่ยังมีความบกพร่องกันอยู่ ทั่ว ๆ ไป

จึงใคร่จะขอขบิณฑบาตจากพวกเราทั้งหลายที่มีความบกพร่องอยู่ในเรื่อง
อย่างนี้ เพื่อชาติเพื่อประเทศเพื่อองค์พระมหากษัตริย์ที่เรารักเคารพบูชา ช่วยกันทำ
หน้าที่ด้วยความเสียสละกันเถิด ด้วยการเคารพตัวบทกฎหมาย ถ้าผู้ใดกระทำอะไร

ออกไปนอกกลุ่มนอกทาง เรียกมาเตือนมาแนะนำสั่งสอนให้เขาเกิดความรู้สึกสำนึกได้ แล้ว ก็ช่วยกันแก้ไขสิ่งเหล่านั้นให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย อย่าให้ข่าวอันไม่ดีไม่งามเป็นที่ซุบซิบกันในหมู่ประชาชนเป็นอันขาด คนเราเมื่อไม่เคารพกันไม่นับถือกันแล้ว พุคะอะไรก็ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีราคา ประเทศชาติจะอยู่ไม่รอด ขอบอกเป็นครั้งสุดท้ายว่า ประเทศไทยเราจะอยู่รอดปลอดภัยนั้นอยู่ที่ข้าราชการทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้นำของประชาชน ถ้าข้าราชการทั้งหลายมีความสำนึกในหน้าที่ในการทำงาน มีความรักงานอย่างแท้จริงมีความเสียสละ อยู่ในระเบียบวินัยอย่างแท้จริงกันแล้วสิ่งทั้งหลายก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณาด้วยตัวเองว่าเราได้ปฏิบัติตนอย่างไรในเรื่องนั้น ๆ มีความบกพร่องอะไรบ้าง ถ้าเห็นว่ามี ความบกพร่องด้วยเรื่องอันใดก็จงชำระสะสาง เอาเรื่องนั้นออกจากชีวิตจิตใจ แล้วก็ทำหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต อุดทน เสียสละ เพื่อประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง เพราะประเทศชาติอยู่ในกำมือของท่าน ท่านจะทำให้เสื่อมก็ได้ จะทำให้เจริญก็ได้ แต่อาตมาหวังว่าข้าราชการทั้งหลายคงจะไม่ทำให้เสื่อม แต่จะช่วยกันทำให้เจริญ เพราะท่านทั้งหลายรักเกียรติของท่าน รักครอบครัว รักวงศ์ตระกูล รักประเทศชาติ จึงควรจะอยู่ในทางที่ถูกต้องชอบ

ดั่งที่ได้แสดงมาก็สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ ขออวยพรให้ท่านข้าราชการในประเทศไทยทั้งหลายจงมีน้ำใจซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเสียสละเคารพระเบียบบทกฏหมายจงทั่วกันทุกท่านทุกคนเทอญ

ของฝาก-ของขวัญปีใหม่ (2524)

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร

เทศนาพิเศษเรื่อง

ศาสนา และทศพิธราชธรรม

ความเจริญผาสุกหรือความเสื่อมทรามเลวร้ายในประเทศเรา ปัจจุบันมีการวิจัยออกมาแล้วว่า “ข้าราชการ” เป็นองค์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง

ข้าราชการดีมีศีลธรรมหรือมี “ทศพิธราชธรรม” เป็นหลักในการปกครองแล้ว ประชาชนจะอยู่เป็นสุข หากข้าราชการไร้ศีลธรรมปกครองประชาชนนอกกลุ่มนอกแนว “ทศพิธราชธรรม” ประชาชนจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ต้องเข้าป่าถ้ออาวุธรบราฆ่าฟันกัน ของล้างจองผลาญไม่สิ้นยุค

สมเด็จพระญาณสังวร แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านกล่าวถึงหลักในการปกครองของข้าราชการ และทศพิธราชธรรม อันหมายถึงธรรมสำหรับพระราชาหรือนักปกครองได้อย่างควรที่ข้าราชการและผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญาและสิริมงคลแห่งตน เนื่องในวันปีใหม่ ทั้งควรใช้เป็นหลักปฏิบัติสืบต่อไป เพื่อความผาสุกทุกฝ่าย

สมเด็จพระญาณสังวรกล่าวถึงความสำคัญของทศพิธราชธรรมและศาสนาไว้ อย่างชวนคิดว่าสิ่งไหนที่เรามีอยู่สมบูรณ์ เรามักจะไม่เห็นความสำคัญ ตัวอย่างเช่น ลมหายใจเข้าออก เราไม่รู้สึกลงถึงลมหายใจเลยว่าเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับศาสนาอันเปรียบเหมือนเส้นชีวิตเส้นหนึ่งในการดำรงชีวิต แต่ไม่ค่อยได้สนใจกันตามควร

ศาสนา แปลเป็นข้อยุติกันว่า คือคำสั่งสอนทุกคนจะต้องมีการสั่งสอนใจของตนเองอยู่เสมอหรือบางครั้ง

ศาสนา แปลว่า ปกครอง ทุกคนต้องมีการปกครองใจตนเอง ปกครองตนเองอยู่เสมอ

นอกจากนี้เรายังต้องมีผู้ปกครองภายนอกส่วนใหญ่ก็คือ ท่านผู้ใหญ่ที่ปกครองลงมาตามลำดับ เช่น ที่ทำงาน ครอบครัว โรงเรียน วัด ฯลฯ

ขณะเดียวกัน เราต้องมีการปกครองใจของตัวเองด้วย เราต้องรู้จักสั่งสอนใจตัวเอง อบรมตัวเอง

ตัวเราเองมิใช่มีความรู้ความสามารถตามที่เรียนมาแล้วจะดีเสมอไป คนเรามีส่วนไม่ได้อยู่ในหลายประการ ทางพระเรียกว่า “กิเลส” หมายถึงความรัก โลภ โกรธ หลง ความดีนรณปรารถนาทั้งหลาย ความไม่รู้หลงถือเอาผิดมีสิ่งต่าง ๆ คอยขย้ำเข้าให้เกิดกิเลส

เพราะฉะนั้นประการแรกจึงไม่ควรที่จะประมาทว่า ตัวเรามีความรู้ความสามารถอย่างเดียวกันเพียงพอ

เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่ ต้องไม่ประมาท ต้องสำนึกว่ายังเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนโตมากเท่าใด สิ่งที่จะมาชักชวนให้เข้าไปในทางที่ผิดยังมีมากขึ้น

ตัวใหญ่ เงาก็ใหญ่

เงา....คือสิ่งผิดที่จะมาชักชวนให้ทำผิด

ถ้าเราไม่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมสั่งสอนแนะนำปกครองตัวเอง ให้รู้จักเว้นในทางที่ควรเว้น ประพฤติในทางที่ควรประพฤติ ความที่ใหญ่จะทำให้กล้าในทางที่ผิดมากยิ่งขึ้น

มากกว่าคนเล็ก เพราะเขายังมีผู้ใหญ่คอยสอดส่องดูแล ส่วนผู้ใหญ่ไม่มีใครดูแลเพราะใหญ่เสียแล้ว

แต่ถ้าเรามีศาสนา จะไม่ประพฤติผิด ถึงแม้จะไปอยู่แห่งไหนก็จะประพฤตินดี ไม่กล้าทำผิด ทั้งคนใหญ่คนเล็กจะไม่กล้าไปในสิ่งที่ผิดง่าย ๆ แม้จะอยู่ผู้เดียวโดยไม่มีผู้ใดดูแลว่ากล่าว

เพราะมีศาสนาเป็นหลักใหญ่คอยดูแลว่ากล่าวอบรมสั่งสอน เป็นหลักปกครองใจ ทุกคนจึงต้องมีศาสนาประจำตัว แต่มิใช่เพียงแค่เรียนรู้นบนโต๊ะหนังสือหรือเพียงฟังเทศน์ฟังธรรมตามวัดวาอารามเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเพียงเสมือนกับฟังสินค้าทางโฆษณา การที่จะมีศาสนาประจำตัวจริง ๆ ต้องรับเอาเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางประพฤติ ปฏิบัติ เป็นสิ่งเตือนสติปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

สำหรับ “ทศพิธราชธรรม” นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองตั้งแต่
คนส่วนใหญ่ถึงคนส่วนน้อย

เป็นธรรมสำหรับพระราชา หรือนักปกครอง 10 ประการ ซึ่งนำมาแจกเป็น
ข้อ ๆ โดยสังเขป

1. ทาน หมายถึงการให้ เป็นการช่วยผู้ที่ต้องการช่วย เพราะมีความขัดข้อง
แร้นแค้นนั้น ๆ เช่น ผู้ที่ขาดอาหารก็ให้อาหารช่วย ขาดเสื้อผ้าให้เสื้อผ้าช่วย ขาดที่อยู่
อาศัยให้ที่อยู่อาศัยช่วย ขาดหูกยารักษาโรคให้หูกยารักษาช่วย รวมความว่าเกิดความ
แร้นแค้น ด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือที่ใดที่หนึ่งก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ช่วย ดังนี้เรียกว่า
ทาน

2. สีล คือความประพฤติ ต้องเว้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ความประพฤติ
อันใดที่เป็นความชั่วร้ายก่อให้เกิดเวร ใ้เกิดความประพฤติอย่างนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็น
ความชั่วร้ายนั้น ไม่พูดสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น รวมความว่าเว้นการที่ควรเว้นต่าง ๆ ทั้ง
ทางกายวาจา

3. ปริจาคะ การสละ อันหมายความว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยแก่สิ่งที่มี
ประโยชน์มาก ยกตัวอย่างเช่นว่าสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย เช่นเจ็บป่วยที่
อวัยวะร่างกายก็ยอมสละทรัพย์รักษา, สละอวัยวะร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ในเมื่อต้องการ
ที่จะรักษาชีวิตไว้ก็ยอม และสละได้ทุก ๆ อย่างทั้งทรัพย์ อวัยวะร่างกายตลอดจนถึง
ชีวิต ในเมื่อประพฤติธรรมคือความถูกต้องหรือหน้าที่อันต้องปฏิบัติเช่นทหาร ยอม
สละทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศชาติ ดังนี้เรียกว่าบริจาคหรือสละ

4. อาชวะ ความตรง คือความประพฤติซื่อตรง ไม่คิดทรยศต่อเพื่อน มิตร
สหาย ต่อหน้าที่การงาน ตลอดจนถึงประชาชน

5. มัทวะ ความอ่อนโยน คือความมีอาการทางกายวาจาอ่อนโยน สุภาพ ไม่
แสดงความแข็งกระด้าง มิใช่หมายความว่าอ่อนแอ แต่ว่าอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดง
ความแข็งกระด้าง แสดงการยกตนเหนือคนอื่น มีความอ่อนโยน สุภาพทางกาย
ถึงวาจา พูดจาอะไรก็อ่อนโยน สุภาพ

6. ตปะ ความเพียร เป็นผู้กล้าหาญในการทำสิ่งที่ควรทำ ไม่กลัวเกรงใน
การทำดังกล่าว ไม่มีความเกียจคร้าน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอไม่บกพร่อง

มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ไม่อ่อนแอ ขอดท้อ เข้มแข็ง ถ้าทำดังนี้จะเป็นที่ยำเกรง
ของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ไม่กล้าที่จะละเมิด

7. อโภระ ความไม่โกรธ หมายถึงว่า ความมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มุ่ง
ที่จะปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่เป็นคนใจน้อย หงุดหงิดง่าย แต่มีใจหนักแน่นไม่คิดจะเอา
แต่โทษใคร รู้จักให้อภัยและมีเมตตา

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือการไม่ทำอะไรที่เป็นการเบียดเบียนผู้
อื่นให้เดือดร้อนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีจิตประกอบด้วยกรุณา คิดช่วยเหลือและทำ
การช่วยเหลืออยู่เสมอ

9. ขันติ ความอดทน คือ รู้จักอดทนต่อความตรากตรำต่าง ๆ เช่น รู้จัก
อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระจาย ทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นสุข ไม่สนุกต่าง ๆ อดทนต่อเวลา
ที่ต้องพบความทุกข์ ตลอดจนถึงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องมีน้ำอดน้ำทน รู้จักอดทนต่อ
ความเจ็บใจต่อถ้อยคำที่เขามาว่ากล่าวในบางครั้งบางคราว อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจ
ซ้ำใจ ก็ให้มีความอดทน

10. อวิโรธนะ ความไม่ผิด เมื่อรู้ว่าอะไรผิดก็ไม่ทำ เพราะทุกคนย่อมต้องมี
ความผิดบ้างไม่มากก็น้อย ด้วยสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งมีอยู่มากหรืออาจจะพลั้งเผลอทำให้ผิดอยู่บ้าง
แต่ว่าอะไรที่รู้ว่าผิดก็ไม่ควรทำ คือไม่ทำผิดทั้งที่รู้ ควรรอบคอบในสิ่งที่จะทำทั้งหลาย
ระมัดระวังไม่ให้ผิดหรือจะผิดก็แต่น้อย อีกอย่างต้องรักษาความเที่ยงธรรม ความยุติ
ธรรมในเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้องไม่ลำเอียงเพราะความชัง ความหลง ความกลัวทั้งหลาย
ดังนี้คือความไม่ผิด

ทศพิธราชธรรม หรือธรรม 10 ประการ สำหรับพระราชาหรือนักปกครองนี้
บัณฑิตทั้งหลายในอดีตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ยกขึ้นมาสั่งสอนพระราชาเพื่อให้ใช้
หลักธรรม 10 ประการปกครองประเทศ เมื่อพิจารณากันให้อ่องแท้แล้ว ธรรม 10
ประการนี้เป็นหลักปกครองทั่วไป ผู้ที่มีหน้าที่ปกครองทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติด้วย

แม้แต่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือได้บังคับบัญชาตลอดจนถึงราษฎรทั่วไป ก็ต้อง
ปฏิบัติตามธรรมทั้ง 10 ประการ ต่อผู้ปกครองและผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน

เช่นเมื่อผู้ปกครองมีทานให้ ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีทานตอบสนอง

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลใช้จ่ายทรัพย์ทำนุบำรุงประเทศ และอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป ฝ่ายประชาราษฎร์ก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาลเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่าย เรียกได้ว่ามีทานต่อกัน

นอกจากนี้ ต้องมีศีลต่อกัน มีบริจาคนต่อกัน มีความซื่อตรง อ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธเมตตาคิดต่อกัน มีความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณาต่อกัน มีความอดทนต่อกัน มีความประพฤติน่าคบต่อกัน

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดความสุขสมบูรณ์เรียบร้อย

ธรรมทั้ง 10 ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นหลักศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทุกคนจะต้องพึงยึดถือปฏิบัติ อันเป็นความสุขความเจริญแก่ตนเองแก่ประชาชนส่วนรวม

ขอให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกคนทุกฝ่ายทุกระดับ นำทศพิธราชธรรมนี้ไปพิจารณาและใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตามสมควร ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงคุ้มครองแก่ทุก ๆ ท่านที่อยู่ในทศพิธราชธรรมให้มีความสุข ความสวัสดิคติตลอดปีใหม่นี้ทั่วกันเทอญ